

HIND 25 SENTI

NOORUSMAA

EESTI NOORSOO AJAKIRI

KOLMAS AASTAKÄIK

NR. 4

APRILL

1928

SISU:

H. Valma — Kolm venda. — Bernhard Linde — Ernst Peterson. — Ernst Peterson — Poolelijäänud jutlus. — M. L. — Goya. — A. Svan — Olli elukool. Eesti keele M. Nurmik. — Mark Twain — Sipelgad. — Ookeanivallutajad. — Taim joogiallikaks. — Dipl. ins. E. Maltenek — Trinadüünvastuvõtja. Loodusesõbra nurk. — Male. — Kabe.

Noorusmaalasile.

Käesolev number jäi hiljaks trükitööliste streigi tõttu. Ka järgmine number tuleb samal põhjusel hiljemini. Tellijaid ja lugejaid palutakse selle asjaoluga leppida, hiljaksjäänd numbrid ilmuvad tagant järele.

NOORUSMAA

EESTI NOORSOO AJAKIRI

KOLMAS AASTAKÄIK

Nr. 4

APRILL

1928

Toimetuse juhatajad: J. Käis, M. Laarman, E. Martinson. :: Vastutav toimetaja: E. Martinson. :: Väljaandja: Eesti Õpetajate Liit. :: Toimetuse ja talituse: Tallinn, Rataskaevu 22. Tel. 14-63. Toimetuse kõnetunnid esmaspäeval k. 12—1.

Vendade töötus.

Hõimpilte.

*Soome-Ugri III kultuurkongressiks pühendand hõimraHVaste
— Soome ja Ungari — esindusile Eestis*

H. Valma.

1.

Muiste.

Kord kaugel igihallil a'al
Kaks venda lahkusid.
Neist ühel sihiks põhjapiir
Ja teisel lõunapäikse kiir;
Nii teele asusid.
Kuid sünnikoha rajal veel
Kord hetkeks peatusid.
Kätt teineteisel surusid
Vend vennal' töotasid:
Ja südamlilikult sõnused, —
„Vend, saatusest on määratud
Meil' teisel' teine tee. —
Meil tuleb lahus rännata,
Uut kodupaika otsida, —
Vend võõras vennale.
Kuid olgu nii, et siiski üht
Me meeles peame:
Kus iial lähme, oleme,
Kus võitleme või töötame —
Truuks jääme endale!
Mis meis on osa jumalast,
See tulgu mõjule!
Mis meie hinges kodumaist,

Mis meis on esivanemaist,
See jäägu ausse!
Meil tugev käsi, julge meel, —
See teole kohustab.
Kuid teost paistku mehemeel,
Meist kuulsus levinegu eel,
Mis võitu õigustab!
See meie töötus taevale,
Nii vanne vennale.
See põlvest põlve püsigu,
Poeg seda isalt küsigu,
Vend õelgu vellele!
Kui sada põlve möödunud
Hõim hõimu otsigu.
Sest töotusest siis tuntuagu
Kas omane on otsitu,
Kas veri veatu.“
Siis vennil mõõgad välkusid,
Relv relva puudutas.
Nii vennatöötust vandusid.
Siis saatusele andusid,
Mis vennad lahutas.

2.

Ugria.

Laial legendikumaal
 Ilusal
 Kajastumas sõjahüüd.
 Relvad väljahtelevad, —
 Hõiskavad
 Võidulaulu madjarid.
 Põgenemas vaenlane;
 Uhkesti
 Ratsutavad husarid.
 Kõigi siht on ühine:
 Rühime
 Vabaks oma Ungari!
 Vaba rahvas oleme,
 Tahame
 Vabaks jääda alati!
 Meid on sini-Donau
 Võrratu
 Kasvatanud kodule;
 Meid on pusta päikene,
 Äikene
 Karastanud võidule.
 Tihti võõrsil väljelgi
 Madjari
 Sõjaratsu rünnanud;
 Ohurikkaid radasid
 Sadasid
 Meie isad rännanud.
 Ungarile toonud see
 Kuulsuse
 Põlvest põlve kõlava.
 Tootus kord olnud nii;
 Teisiti
 Vaba rahvas nüüd ei saa!
 Usume üht Jumalat
 Vägevat.
 Õigluse kaitsejat!
 Usume kõik kindlasti
 Ungari
 Tulevikku ilusat!
 Uhkelt ratsutelevad
 Kirevad
 Lahingrõivis sõdurid.
 Need on kojutulevad
 Võitijad
 Rütellikud madjarid.

3.

Fennia.

Küll on kaljused need kauged teed!
 Küll on lõputumad need tumedad veed!
 Küll on sünge mets, sügav ja must!
 See on maa meile just.
 Küll on siin metsades jahimaa!
 Küll saab siin salmedes kalastada!
 Küll lõppeks kaljudki annavad ka,
 Millest võib elada!
 Küllap siin elabki see Põhjavaim,
 Küllap siin asubki see sortside kaim;
 Küllap siin tollega veel tegu saab,
 Kui meeled marru a'ab!
 Neil metsamail näib meil kodune;
 Neile kaljudele me asume, —
 Neile järville me jäämegi,
 Valdkunna säemegi.
 Asusid — ja sest sai Soomemaa,
 Püsisid, et maailm sai imestada,
 Töötasid, et pudenes kaljupind, —
 Maast sai virkuse hind.
 Põhjavaim pidi taganema,
 Sortsidel tuli maalt põgeneda.
 Oli ju mõttetu soomlasega
 Hakata võistlema!
 Nii tekkis Põhjalas Kaljuvald,
 Maa, kus südameis loidab tuld;
 Tahte- ja töökusevõidu maa,
 Vaba ja sunnita.
 Jäämerest Soomelaheni,
 Laadogast Rootsi radadeni
 Vetel ja mail asub soomehõim,
 Tubli ja tüse võim.

*

Ent osati hõimupere,
 Ühissoome seltsilisi
 Soomelahest lõunapool
 Jäivad hiitesse asuma,
 Levinema laanedesse;
 Vesi vellest nad lahutas,
 Sõtse võõrutas sõsarast.

Talumehi neist sai töökaid,
 Põllumehi paigalisi,
 Ametmehi asjalisi,
 Laulikuida luulekeelseid,
 Raugematuid rannamehi,
 Merimehi mitmest kaarest.

Kalev sääl kodu asutas,
Rajas rahvarikka riigi,
Kindlustas kojad omastel,
Sõdalasi säädis kaitesks,
Läkitas ka laevamehi
Ulgumere matkadelle,
Läänepoole purjetama,
Võõraid randu vallutama,
Mujalt mailta saaki saama.

Ühest sääratsesta sõidust
Nõnda laulu lauletakse:

Laevnikkude laul.

Me laevad, me lootus, on kindlasti vees,
Meil avaral merel on tuntud tee ees.
Hei, hiiwake purjed, las alata sõit!
Meil sihiks on koduse ranna loit.

Ju õnnelik see, kel kodune tee,
Kas viigu see üle maade või vee!

Kui jõudsime siia me ootamata,
Siis värises kogu see rannamaa.
Kuid siiski nad vahvasti tõrjusid meid,
Meil oli küll tegu, et sundida neid.

Ju õnnelik see, kel kodune tee,
Kas viigu see jne.

See lõppeks meil ometi õnnestus,
Kui randlaste kindel linn alistus.
Säält laevad meil lasti said raskema,
Mis iial on nähtud siin merella.

Ju õnnelik jne.

Meil kaasas on Sikstuna väravad
Ja võõraste uhkemad isandad.
Nad võitlesid vahvast', kuid saatus

on nii,

Et praegu meil on pandiks nemandki.

Ju õnnelik jne.

Nüüd sõit läheb koduje kaugelle,
Meil suund võetud otsemalt idasse.
Säält tervitab varssi meid kodune koit,
Säält hõisataks' vastu: „Me omadel
võit!“

Ju õnnelik jne.

Hei, lisage purje! tuul peri ja hää,
Meil alused kindlad, meid meri ei pea.
Meil südames ootus — mil saabume
Ja kodustel randadel maabume.

Ju õnnelik jne.

Säälmaksed hellamad ootavad, —
Nad põksuvi rinnu hääd loodavad;
Vist tihti küll vaatavad merele,
Et kas ju ei nähta säälm laevnikke ...
Ju õnnelik jne.

Kui lõppeks me lippe nad märkavad,
Siis mõrsjais ja noorikuis tärkavad
Küll suuremad südameseiklused,
Kui kõik meie sõjad ja heitlused.
Ju õnnelik jne.

Me laevad, me lootus, on kindlasti vees,
Meil võiduteelt tulles on kodutee ees.
Hei, lisage purje, nüüd kõikide hool,
Et laevad meil lendaksid nii kui nool!
Ju õnnelik jne.

*

Eesti muistsed kindlad kantsid,
Lahingvõimas linnavägi,
Laialdane laevavägi,
Sõjalaevad Saaremaalta,
Kaubalaevad kõigilt rannult
Maale tõid nime mõjuva,
Kuulsusegi kustumatu,
Rahvale vabale väärse,
Haruldase aukoha
Läänemere laialdasil
Rahvarikkail rannamaadel.
Aga hää ei haihtumatu,
Kaunis põlv ei katkematu.
Saabusid sajandid halvad,
Tulid hetked õnnetumad,
Vabaduse rahvalt viisid,
Varanduse võtsid väega,
Hävitasi aarded kallid. —
Südameid ei siiski suutnud
Käsu alla kangutada,
Piina alla painutada,
Sääda suure sunni alla,
Võtta võõra võimu alla.
Sinna jäi säde särama,
Endisist ajast elama!
Ajad karmid kannatati
Nuteti salaja nutud,
Ajast läinuist leelotati,
Edesiseks ennustati,
Tulevikust tõotati,
Uuest õitsengust õhati.
Ühtlasi ka hoolikamalt
Rammu tööle rakendati,
Peeti silmas seisukorda
Varuks vaadati kõik valmis,

Passiti parajat aega
 Võõra võimu vääramiseks.
 Kui siis kostis kutsumine,
 Omade käsud kajasid,
 Siis kõik hetkeks heitumata,
 Tõttasid kõik tõrkumata
 Säädsid sammud sundimata
 Vabaduse võitlusesse,
 Alustama uuta Eestit.
 Asjata veri ei vooland,
 Tasuta ei ohvreid toodud:
 Jälle meil kojad kõlavad
 Vaba rahva vaimustusest,
 Tõusvad rahva toimetust,
 Laulurahva leelotust
 Uue Eesti ehitamisel
 Vana Eesti vääriliselt!

*

Nüüd.

Nii möödus põlvi sada,
 Siis veres tuksahtas:
 Hõim otsis hõimu rada
 Aegade hämaras.
 Ent kauged olid rajad,
 Kus hõimud asumas.
 Vast ainult hõikekajad
 Siit sinna kõlamas.

Kuid siiski — tunded soojad
 On vendi vallanud;
 Kui kevadevee ojad
 Nad jää on tallanud.
 Mis kord on tõotatud,
 See püsind tänini;
 Mis hinges äratatud,
 On võimas koguni.
 Seepärast hoogselt haarab
 Nüüd rahvaid hõimuhõik.
 See tuleviku määrab,
 See vallutand meid kõik!
 Üks rahvas nagu teine
 Täis elujõudu, tuld!
 Las olla saatus jäine,
 Meil tänapäev on kuld!
 Nüüd sirutame käed
 Vend vastu vennale.
 Meid viigu õilsed väed
 üheskoos õnnele!
 Kui Soome-Ugri hõimud
 Nüüd uuest' töotame:
Mis kuulsid muistsed vaimud,
See jäägu ausse!
 See jäägu põlvi palju
 Veel pühalt püsima!
 Siis seisame kui kalju
 Kõik vaba rahvana.

2. V 1928.

V. van Gogh

Ernst Petersoni 60-aastaseks sünnipäevaks.

Bernhard Linde.

Ernst Peterson on kirjanikuna tänapäeval jäänd rohkem varju kui seda väärib tema kirjanduslik looming. Osalt on selle kahtlematuks põhjuseks see asjaolu, et pole jätkund kirjaniku looming viimastel aastatel, vaid on kuulnud pea üksi koolitööle. Kui ligi paarkümmend aastat tagasi võis vaielda veel Eduard Vilde ja Ernst Petersoni

kirjandusliku tähtsuse üle meie kirjandusloo tagapõhjal, on nihutand esimese jätkuv looming Vilde mingi pea rahvuskirjanikuastmele, kuigi selleks puudub tõeline alus täiel määral. Selle kõrval aga on jäänd liiga varju Ernst Petersoni, tösi, arvult märksa kasi nam looming. Teise põhjusena selles võiks nimetada sedagi, et meie hindame veel vägagi sagedasti mitte üksi sisuliselt ja väärtuselt, vaid harutihti väliselt, eestkätt arvuliselt. Ja siin on jõudnud väesuleline Vilde kaugele ette ahtraloomingulisest Petersonist.

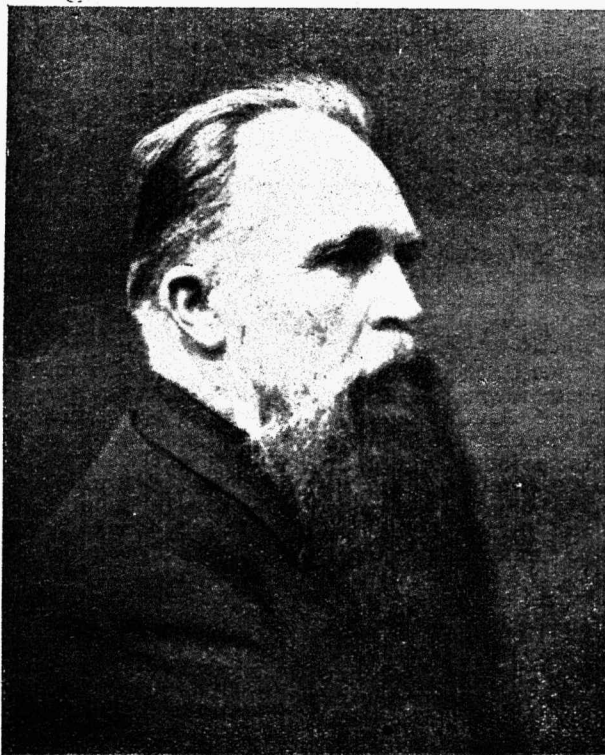
Kuid Petersoni kasi nagi loomingu sisuline külg väärib oma ideelise tihedusega suuremat tähelepanu Vilde toodangu kõrval.

Peab sündima murrang selles viimase kümne aasta väärhinnangus, murrang, mis asendaks Petersoni kirjandusliku toodangu õiglasemasse ja õigemasse, vastavalt selle loomingu väärtusele ning ühtlasi ka heledamasse valgusesse. Seda võlgname oma kirjandusloole, kõnelemata, et võlgname seda ka Ernst Petersoni kirjanduslikule isikule.

Ernst Karl Peterson on sündind 29. aprillil 1868. a. Ta isa oli Vändra kihelkonnas Särg-haua talu peremehe vanem poeg Jüri, kes sai hariduse kirikuõpetajalt Sokolovskilt sel määral, et võis asuda sama kihelkonna Kadaka kooli õpetajaks. Kirjaniku ema oli lätlanna, sün-

dind Lisette Birsgall. Kehval koolikohal oleva haiglase Jüri Petersoni perekonna murede suur ja raskem osa langes tema energilise ja elava loomuga naise õlule, kes hoolitses juhtival kogu majapidamise ja laste kasvatamise eest. Juba 7-aastaselt kuulus oma isa kooli õpilaste hulka ja säält läheb 1878. a. Vändra kihelkonna-

kooli, kust aga ümber paigutatakse elava loomuga Peterson, kes oli sattund osalt „põrgukasakate“ mõju alla ja kaasa teinud nende vemppe, ja nimelt Tori kihelkonna kooli, kus juhib valjema käega kooliõpetaja Juhan Pertel Ernst Petersoni tösiemale tööle ja sõnakuulmisele koolis. Tori vene kihelkonna koolist, mis asus lutheriusuliste kihelkonnakooli naabruses, nõrgus tol ajal keelatud kirjandust ja nimelt materjalistlikku ilmakäsitlust põhjendavaid ja radikalismi esindavaid teoseid, nagu Büchneri, Straussi, Haeckeli ja Renani omi, kõik saksa keeles, mida mõisetti toleaja kul-

Ernst Peterson

tuurkeelena veel sel määral, et aru said neist kihelkonna kooli õpilasedki, kuigi mõni oskas küll alles puudulikult saksa keelt.

1883. aastal eemaldab raskemakuju ine haigus Jüri Petersoni koolitööst ja 15-aastane Ernst Karl peab tulema otse koolipingilt abiliseks isale, jäädes selleks 1886. aastani, mil pääseb Tartu vene seminaari, saades priikooli ja ülespidamise.

Säält õppides sõbruneb Ernst Peterson kaasõpilase Tõnu Sanderiga, kellega viisid kokku ühised kirjanduslikud huvid, kuigi esimene läks ilukirjandusliku loomingu rada, teises aga riisus meilt varane surm andeka kirjandusloolase, kes suutis püstitada juba oma vaimlise arengu alul tunnustamisväärse teosena „Eesti kirjan-

duse ajaloo", oma aja kohta andmete küllusega kirjandusloo, millest ei ole jõudnud palju kaugemale tänapäevagi kirjandusloolased.

Vändra kihelkond on Pärnu maakonna kaugema metsatagusema nurgana siiski edenenud kihelkond, kuna siit on võrsund või jälle on siin töötand sellised rahvusliku ärkamisaja tegelased, nagu Jannsen ja Jakobson, kellele kõrval ei või jätta nimetamata teisiigi väiksemaid suurusi, nagu kirikuõpetajaid Kõrberit ja Sokolovskit, Lilli Luburgi, J. Lilli ja Eglonit, kes löid jõukas ja iseteadvas Vändras rahvusliku õhkkonna, milles oli kasvand noor Petersoni ja mille tõi kaasa venestavasse õpetajate seminaari.

Pärast seminaari lõpetamist 1889. a. omandades algkooli õpetaja kutse, algab Ernst Petersoni pedagoogiline tegevus mitmes maakoolis kolm semestrit Vändra kihelkonnakoolis, 1891 a. algades Linda ministeeriumi koolis ja 1893—1902 a. Põltsamaal Eesti Aleksandri koolis, 1902—1806 a. Kose-Uuemõisas ja Rakveres ning pärast seda juba Tallinnas, alguses algkooli õpetajana, kuid Eesti iseseisvuse päevist Tallinna reaalgümnaasiumi eesti keele õpetajana ja sama kooli inspektorina.

See pedagoogiline töö ja tegevus on nõudnud suurima osa Ernst Petersoni ajast ja tööjõust, millise leivatöö kõrval ainult on saand kirjanik anduda loomingulisele tööle, mis on kasina produktiooni üheks lisapõhjuseks.

Ernst Petersoni kirjandusliku loomingu viljakamaiks aegadeks osutub tema 25—38 eluaastate vaheline aeg, mil sünnivad selle kirjaniku väärrikamad pääteosed Põltsamaal ja Kose-Uuemõisas ja mis meie tunneme „Paisete“ kolmesse andesse koondatud lühemate novellidena ja „Rahvavalgustaja“ nimelise pikema jutustusena. Hilisemal ajal jätkuv E. Petersoni kirjanduslik looming on muutund kitsapiirdelisemaks ja ahtramaks, kui nooruse käärimise ja meheline täisea ülalnimetatud teosed.

Ernst Petersoni suurimaks teeneks meie kirjanduses on ja jääb see, et ta esimesena võtab käsitlusele kaasaegsed aktuaalsed küsimused maahiskonna elukaartelt. Kuigi olid ilmond enne Petersoni „Paiseid“ Vilde ühiskondlikke küsimusi käsitlevad novellid, nagu „Linda asiad“ (1894 a.) ja „Külmale maale“ (1896 a.), kuid nende, nagu üldse Vilde kujutuslaad on rohkem vestlev, kuna Petersoni „Paisete“ novellide üldlaad on märksa teravamalt aktiivsem, võitlev ja võitlusele kutsuv. Ernst Peterson on asetand neis novellides käsiteldavad küsimused nii, et nende teravad küljed on just väljapoole ja need pidid riivama ja kriimustama kaasaegseid valusamini, kui Vilde ühiskondlikkude nähiste kujutlused. Peterson oli kirjanduslikus loomingus rohkem võitlusinimene, kes kirjanikuna käsitleb kuumaverelisemalt, suurima hingelise osavõtuga oma novelli tegelaste inimliku elu viletsusi, mis on tingitud enamikus meie maal valitsevast ühiskondlikust korrast. Kirjaniku pääteostes „Paised“ ja „Rahvavalgustaja“, eriti viimases, on paigutatud teosesse ideeline eritlus tihedalt ja orgaaniliselt tegelaste iseloomuga liidetuna. Ühtlasi on ideeline eritelu tegevuse üldkäigusse mahuta-

tud sellises määras, mis ei ärata lugejas vastuvaidlemist ega muuda ideelist eritelu tendentsi-ilmeliseks.

Kui on läbi põimitud August Kitzbergi küla-elu käsitus sentimentalismi ja romantika meelepäramistamise uduga, milles valguvad laiail tegelaste mahedad ilmed, siis on Petersoni tegelased kui järjekindla realisti loodud kujud asetatud märksa kõrgemasse õhkkonda, milles on kaugelt jumekamad tegelastegi palged. Eriti maksab see Petersoni „Rahvavalgustaja“ kohta. Lugesdes uuesti seda uudisjuttu pärast üle kümneaastast vahemaad, ei saa olla imestamata selle novelli tegelaste iseloomude ja kujude reljeefsust. Kujude iseloomustusel teravalt tõmmatud piirjoontest on just tingitud Petersoni kujude suurim mällulõikuvuse omadus. Kui Kitzbergi kujud jäävad meie meeltesse mõne paitava või enamikus tabavalt nähtud koomilise joonega, siis on Petersoni omad meelesõobuvad just oma reljeefsuse tõttu, mis on oma korda tingitud kirjaniku oskusest näha ja leida ideeliseks eritluseks ja kokkupõrgeteks vajalisi, nukelisi kujusid, mis väljenduvad leidlikkudes kokkupõrgetes veelgi selgemalt, tuues esile tegelaste iseloomulisemad jooned täies ulatuses.

Nimetasin Petersoni võitlusinimeseks. Võib olla tuleks parandada seda üteltust selles mõttes, et ta oli seda oma „Paisetes“, „Rahvavalgustajas“ ja osalt ka „Elsas“. Selle võitlusinimese kaunimad loominguaastad langevad ühte meie ühiskondliku elu muutuse ja murrangu aja eelkevade ja varase suvega, läind sajandi lõppaastate ja uue sajandi esimeste aastatega. Iga tahes peegeldub see ühiskondlik murrang märksa teravamalt tol ajal radikaalse mõtte-suunaga kirjanikus, Ernst Petersonis, kui kindlalt marksismile alistuv, vähemalt iseenese kohta seda tunnistavas Eduard Vildes.

Viimane asjaolu on Ernst Petersoni teine ja suur kirjanduslik teene. Väljendada ilukirjanduslikus proosas elu ühiskondlikku murenemist XIX sajandi lõpul ja XX s. alul.

Ernst Petersoni loomingus on ohtralt kaasa kõnelev teravalt küsimusi lahendav intellekt. Viimasesse on peidetud, tõsi küll, õige tubli osa õpetlikkust, kuid see ei ole üleliiga dotsseeriv, kuna Peterson ei lahenda niivõrd küsimusi, kui asetab neid. Tema dialoog on vahedalt argnev ja see asjaolu ongi lootusi andev, et kirjanik oleks võind arendada hääd dialektitilist dialoogi dramaatilistes teostes. Nähtavasti on olnudki dialoogi käsitlemise oskus mõõduandvana juhtimas Petersoni näitekirjanduslikule loomingule, kuigi on purustand siin saavutatud tagajärjed need lootused, aga vast ehk teiste põhjuste tõttu.

Ernst Petersoni kirjanduslik looming on andud oma parima maaüksilduses: Põltsamaal ja Kose-Uuemõisas elades. Siin on algand ja jõudnud tipule see looming.

Asudes elama linna, omandas see looming languse suuna, nagu väljendub see eestkäit „Elsas.“ Siin on Peterson läind üle üksikküsimusele, naise emantsipatsiooni käsitelule, langedes välja sääljuures kirjanduslik-kunstliselt aine käsitelust ja muutudes patustavaks sääljuures psühholoogilise tõegi vastu. Kirjanikule

eneselegi pole jäänd tundmatuks need puudused nimetatud teoses, kuid ta seletab põhjendatult neid vigu sellega, et tal olnud võimatu kirjutada õpetajana ja toleaeagseis oludes nõnda, nagu oli kavatsend ja teostandki, sest autoril on olemas „Elsa“ käsikirjas esialgsel kujul ja loodetavasti ilmub teos uues trükis ka täielikult.

Petersoni võime nimetada meie esimeseks järjekindlaks realistiks, kes asus vaatlema ja kujutama tõsielu nii, nagu need olid olemas valdavalt toleaeagseis oludes vastava ühiskondliku tagaseinaga. Peterson kujutab tõsielu ilma et erilisel lükiks koostatult niiti, üksteise kõrvale elu varjukülgi, nagu harrastab seda naturalism; Peterson jätab varjukülgede kirjutamisel alati nende kirjelduste vahele haljast muru, mis üldpilti ei lase muutuda lootusetult kurvaks ja ühetaoliseks. See on Petersoni järjekindla realismi parimaks ja õilsamaks küljeks.

Huvitav on märkida, et Peterson püsib kirjanduslikult nii kaua oma loomingu haritipul, kui põleb temas nooruse vaimustav vajadus võidelda nende väärnähistega, mis äratand temas selle võitluse tahte. Pidades võitlust kirjanduslikus loomingu, ei kaldu Peterson erapoolikuna liiga ühele poolele, vaid suudab näha vigu ning puudusi teiselgi poolel, kellele ei kuulu küll kirjaniku pooldumine ja sümpaatiad. See maksab aga ainult, — kahjuks küll, — Petersoni kui „Paisete“ ja „Rahvavalgustaja“ autori kohta täies ulatuses.

Nähtavasti on kaasa kiskund Petersoni te-

ma pedagoogiline töö ja tegevus aastate kestvusega ikka rohkem ja rohkem ja viinud eemale puht ilukirjanduslik-kunsliselt vaatlus- ja käsitusviisidelt, surudes koolmeisterlikuma pitseri tema loomingu hilisematele toodetele, nagu märkisime seda juba „Elsagi“ puhul. Sama võiks ütelda teisestki, samuti naise saatust käsitavast novellist „Liisi.“

Petersoni hilisemast toodangust olgu nimetatud veel kaks näidendit: „Sõnajala õis“ ja „Uus minister“. Nagu oleme lugend kirjaniku juubeli puhul teda külastand ajakirjanikkude intervjuudest, on olnud õige kuri kirjanik neist arvustusist, mis avaldas Fr. Tuglas, ja Ernst Peterson on lahkund avalikust kirjanduslikust tööst just nimetatud arvustuste puhul, nagu viis „Tuulte pöörises“ karm arvustus August Kitzbergigi seitsmeaastasele vaikimisele. Kuid samade intervjuude andmetel on Peterson jätkand oma kirjanduslikku tööd, hoidudes ainult avaldamisest.

Otsustades kahe senni ilmund näidendi järele ei ületa siiski Petersoni dramaatiline joon tema jutustava proosa oma, vaid jääb sellest kaugele tahagi.

Kuid kuigi sulab kokku arviliselt Ernst Petersoni looming ainult pooltosinaks novelliks, on siiski nende väheste kunstikaal küllalt väärrikas, et kuulub õigusega nende autorile silmapaistev aukohb meie kirjandusloos, kui eesti jutustava proosa esimesele järjekindlale realistile, kelle loodud kujud ei unune ainus kordki „Paiseid“ ja „Rahvavalgustajat“ lugenul.

Poolelijäänud juflus.

Ernst Peterson.

Ilm oli juba kolmat päeva väga halb: sadas peenikest, peenikest vihma, halli ja tüütavat, ja kattis enesesse taeva ja maa, põllud ja metsad... Vihma hallid hiilid jooksid ümber puude ja pöösaste nagu nõiamantlisse mähitud tondid, ruttu ja kiiresti. Eriti huvitav oli neid vaadelda toa ja lauda vahel, kus nad üksteist ajades taga keerlesid nagu salavaimud. Meie istusime venna Villiga akna all, vahtisime neid „vihmapoisse“ ja ohkasime. Ohkasime seepärast, et ei saanud õue. Ja nii juba kolmas päev.

Vanemad inimesed talitasid ja nokitsesid majas üht ja teist, aga mis pidime meie tegema? Mängud olid kõik juba mängitud, akna all ka juba küllalt vaadeldud... katsusime isegi korda kaks kiskuda, teineteist karvust na vähe

vedada, aga sellel polnud mõnu ega tulnud sellest midagi: polnud tõsist põhjust.

Muil ajal huvitasid vanemate inimeste jutud, aga nüüd olid need tüütavad, igavad, ikka üks ja seesama, mis võib olla korda kümme juba kuulnud: kuidas joobnud Kuke Kustas tülitseenud isaga, ise vaevalt leerinud poisike, lubanud isa ajada majast välja; kuidas Jänese Hans pole tahtnud Veski Katit kosida, aga pidanud ometi täitma ema tahtmise, — ja nüüd elavat väga kenasti; kuidas vana Kärber, — nii nimetati kirikuõpetajat Körberit, — pidanud jaanipäeval kuuse otsas okstest tehtud kantslis jutlust, korruga löönud kõvasti vastu kantsli äärt ja kukkunud kõige ehitusega alla, esiti olnud natuke aega kadunud oksavirna all, siis ilmunud sealt välja,

ohanud ja laulnud: „Issanda nimi olgu kiidetud ja austud!“ ja pidanud jutlust edasi, seistes püsti oksa hunniku keskel; ... kuidas ... kuidas ... Taevakene, kes jõuab lugeda üles kõiki neid „kuidas“, nii igapäevaseid ja harilikke, mida oli kuulnud juba nii palju ja tihti, nagu neid „vihmapoisse“ ja seda järeljätmata halli venivat sügist uduvihma, mis sadas juba kolmat päeva!

Meie ohkasime ja ihkasime õue ... Seal oli ju kõik jäänud pooleli. . . Ja kui huvitav oli see! Viimane õhtu, mil olime väljas, osutus suurepäraseks: meie olime püüdnud suure, toreda siili, sellele tegime püstpulkadest aia karjamaa ääre põõsa alla, nii et põõsas jäi ka aia sisse; otsisime siilile hulk mustisitikaid (teisi polnud ju sügisel enam saada), panime siis siili enese ja sitikad talle söögiks aeda, laulsime siis neile omal viisil mingisuguse laulu ja jätsime nad sinna, et leida neid jälle järgneval päeval. . . Kuid nüüd oli möödunud juba 2 ööd, ja kolmas päev oli juba pooleli, aga meil oli teadmata, mis sai siilist: Kas ta sõi sitikad ära või oli nälga surnud. . . .

Meie rääkisime sellest vennaga salaja ja ennustasime siili saatust. . . Oi, see oleks kahju olnud, kui see ilus suur siil suri meie süü pärast! . . .

Kord oli mul juba kõik valmis, et joosta karjamaale ja vaadata, aga ema märkas ja kurjustas: „Mis! Kuhu? Või õue? . . . Riided märjad, sukad märjad. . . Tappa!“

Vist sada korda olime isalt küsinud, mil vihm jääb järele, aga isa vastas: „Vist laseb tänase päeva veel läbi!“ ja nokitses oma tööd. . .

„Lambad surevad ka nälga!“ kaebas ema. . . Ja tõesti oli laudast kuulda lamaste haledat määgimist. . .

„Ma ütlesin juba“, seletas isa, „et see vihm enne kolme päeva ei lõpe: tuul hommikust. . . Vana tuttav asi! . . . Anna aga heinu ette!“

„Keda sa annad!“ pahandas ema, nagu pöörased: ei söö, tallavad aga jalge alla!“

„Siis olgu ilma!“ oli isa lühike vastus, kindel ja lõpulik. . .

Meie kuulasime vennaga seda ja oh-

kasime: vaene siil! Võib olla, et ka tema ei söö sitikaid ja peab nüüd nälga surema külma kätte!

Meie läksime isa juure, tegime seal tegu ja ma küsisin: „Aga ehk jääb täna järele?“

Isa tõusis üles ja läks akna alla. Ta vaatas üles ja uuris sadu ja tasa, nagu iseeneses, arutas ta: „Võib olla, et jääb järele: oleks nagu tuul pisut pöördunud loodesse, ja vihm nagu vähe sõredam, ja taevas ka pisut selgem. . . Aga läheb õige õue ja vaatab seal järele!“

Ta ajas jupp-palitu selga, võttis kepi ja läks õue. Nägime, kuidas ta orasepõllul tegi lahti vao otsi, et vesi saaks voolata paremini. . . ja siis. . . siis pani ema meid lõunaks kartulid koorima, ja kui meie siis jälle akna juure jooksisime ilma vaatama, oli see nagu vähe selgem ja sõbralikum: loodesse olid ilmunud kollakas-roosad kiud taeva servale; mingisugused kerged murtud kobarpilved nagu udu jooksid ime kiirelt üle taeva, kadusid katuse räästa taha. . . ja „vihmapoisid“ olid lauda ja toa vahelt kadunud.

See oli meile suureks lahutuseks: tuleb paremat ilma, saame ehk õue! . .

„Ema, kas lähme lammastega välja,“ küsis väike Villi, „kui vihm jääb järele?“

„Sina ei lähe kuhugi!“ oli ema kategoorne vastus. „Läkastad ja kõhid nii kui nii juba!“

„Luba ikka!“ tellis Villi.

„Homme!“ lõpetas ema juttu. „Vaata, mida nägu sa oled: sinine nagu pajapõhi!“

Villi huuled tõmbusid kõveraks ja häbelikult peitis ta oma pisukese valge pea hõredate juustega ema põlle alla.

„Aga Äрни läheb?“ küsis Villi.

„Äрни läheb!“ vastas ema ja silis Villi pead, „Äрни läheb: tema on suurem ja tugevam!“

„Äрни ikka Äрни!“ kaebas Villi juba pool nuttes.

Ja ema hakkas Villit rahustama: lubas ta pühapäeval kiriku viia, tädi juure külla võtta, isegi uued säärega saapad teha, kuni Villi viimaks leppis.

Mina istusin aga nagu täismees akna all ja lahutasin silmadega tae-

vast, mis ikka enam ja enam selgus: loodepoolne roosakaskollane kriips laienes, tuul raputas juba üsna tugevasti vahtra latvu... ja lambad määgisid...

„Aga Ärnil on üksi igav!“ hakkas aga jälle Villi.

„Jossu läheb ka!“

„Aga kui Jossu ei lähe?“

„Küll ta läheb: ma räägin emaga!“

„Aga kui ema ei luba Jossut?“

See vihastas juba ema ära: „Noh, oled sina aga ka. Ma ütlesin, et sa jääd tuppa, ja jääd!“

Ema läks kööki...

Vend tuli akna alla ja oli pahane...

„Turts!“ narrisin ma teda...

„Ma ei salli sind!“ vihastas Villi.

„Mis süüdi mul seal, et sa köhid!“

„Köhin, köhin...“ kurjustus Villi,

„aga ikki sina! Igal pool sina: sinu vanad riided antakse mulle, sinu vanad raamatud...“

„Aga mis sääl siis teha?“ küsisin ma.

„Teha, teha?“ poolis vend tusase ja pahase näoga ja vastas siis vihaselt: „Aga seda ma sulle ütlen, sinu vana naist ma küll enesele ei võta!“ ja läks minema, tige ja turtsakas.

Ma olin aga rõõmus, et õue saan. Vilistades ja uhkelt läksin koolituppa ja hakkasin seal mööda pinke käima. Koolipinke oli seal 36, iga kahe lapse jaoks üks, ehk teadsin peast ära, kes igaüks pingi ääres istus ja astudes põiki üle pinkide, laualt lauale, nimetasin: Hans Adamson ja Kustas Tomingas; Tõnis Kapsi ja Aadu Küll ja nõnda edasi, kuni kõik lauad läbi. See tegi mulle enesele palju nalja ja ma saavutasin viimaks suure osavuse...

Seal kutsus ema mu sööma.

Ilm oli muutunud: vihm lakanud sadamast; tükati paistis päike; ma pidin sööma ja karja minema. Joosep pidi ka tulema.

Ruttu sõin, panin riidesse ja jooksin lauda juure. Lambad olid kui pöörased: tormasid laudast välja ja üle mulgu kohe väljale. Siin ninad püsti kiilusid siia, sinna ja jooksid oraste poole. Suure vaevaga, hing rinnus kinni, sain viimaks ette ja lõin nad tagasi

põllule, kus nad otsisid midagi ja määgisid rumalasti.

Ema käis õunapuu aias ja korjas maharappunud õunu.

„Saada Jossu!“ kisendasin ma.

„Mis?“ kuulsin läbi valju tuule ema peenikest kurguhäält.

„Saada Jossu! Jos-s-u-u!“

Tuul puhus mulle suhu ja hakkasin läkkastama.

„Jos-s-s-u-u-u!“

Ema taipas ja kadus.

Varsti ilmus ka Joosu, minu alaline ja hea mängusõber, hammustas õuna, nägu kavalalt naerul. Ma jooksin talle vastu ja kaebasin oma häda.

„Memmm oled!“ pilkas Joosep.

„Näed, nii tuleb teha!“ Ja Joosep andis käsu: „Mine sa sinna ja löö nad tagasi, ajame nurka, vastu aeda: küll lähevad targaks ja hakkavad sööma!“

Ma tegin nii, ja ajasime lambad põllu nurka, vastu aeda.

Lambad seisid nagu pahased, vagusi. Meil olid vitsad pihus ja hoidsime lambaid nagu õiged karjased!

„Näed nüüd!“ hooples Joosep ja vilistas. Lambad seisid, ninad maas, ja mõtlesid... siis hakkasid aga sööma.

„Joosep, kas käisid siili vaatamas?“

Joosep nikutas peaga.

„Noh?“

„Mokas!“

„Mis?“

„Mokas! Moka—a—s!“

Ma jooksin Joosepi juure ja küsisin: „Mis? Kas rebane? Küll?“

„Siis oleks nahk maas!“

„Aed on terve?“

„Terve!“ vastas Joosep ja pidi hakkama seletama, aga seal sündis aia taga midagi, mis meie meeled pööras tei-sale.

„Ah teie kurjad vaimud, niisugused, võrukaelad! Ise koolmeistri pojad!“ kõlas noomimine, taplemine, pahandamine aia taga.

Selle omanikku tundsimme meie juba: see oli vana, vana eit, Käo-eit, kelle üksik saun mõni sada sammu eemal asus meie taga. Käo-eide kortsus nägu nagu kroogitud riie, augus suu ja

ettepoole konksus lõuaots paistis aia- taga. Ta silmad, sügavas pealuus, välksatasid pahameelest.

„Mina pole kellegi koolmeistri poeg!“ naeris Joosep.

„Või sina pole koolmeistri poeg?“ taples eit... „Või isa salgama! Tema pole koolmeistri poeg. Häbi sulle, isa- salgaja! Küll ma räägin Jürile!“

„Räägi kui tahad!“ naeris Joosep irtvides ja pilgutades mulle silmi.

See tegi aga eide, kes oli muidu vä- ga hea inimene, meile tõi tihti karja ko- hupiima ja omatehtud värsket odraka- raskit, väga vihaseks. Ta ei võinud sallida kuidagi, kui meie loomi ei lask- nud süüa, vaid „kunsiga“ panime ma- gama, s. o. kas ajasime aianurka või käisime niikaua karja ümber, kuni see heitis maha ja jäi magama. Nüüd sal- gas aga Joosep, kelle ta arvas minu vennaks, tema veel vihasemaks, ja noo- mimiste valing läks edasi.

Seal jooksis Joosep minu juure ja sosistas:

„Ärni, lase sa „kukku!“ ma kä- distan!“

Joosep oli meister lindude häälte jä- releaimamises. Ta oskas nii osavasti järele aimata lõokest, ööbikut, varb- last, kägu, peo-leod, et keegi ei võinud kahelda hääle ehtsuses. Kord oli ta Maarjapäeva ajal kukkunud metsas nii osavasti, et üle valla levis jutt: „Lumi alles maas, aga kukulind väljas!“ Ja ebausklikud ennustasid kadu ja kal- list aega. Pärast, kui tõde sai avalik- kuks, ei ustud enam jüripäevast kuku- linnu laulu, vaid öeldi: „Va Jossu teeb nalja!“

„Paneme Käo Madli suu kinni!“ it- sitas Joosep. Ja korraga kõlas „Kuk- ku, kukku!“ ja Joosep kädistas: „kuääks, kuk...kuk...“

Mis eit rääkis, seda meie ei kuul- nud, sest meie ei olnud enesega mitte vähem ametis, kui tema, kes lahutas ja vehkles kätega, taples ja näis ole- vat enesest ära. Kuid võit jäi meile: eit lahkus, ja meie peatusime...

„Küll on lapsed, küll on, Jumal hoidku, pöörased. Siili panevad aeda

kinni surema, piinavad Jumala loomi, oodake, küll ma räägin koolmeistrile!“ Eit kadus, ise küürus ja kõver.

Meie vaatasime tõsiselt teine-teise otsa....

„Ee—e!“ naeris Joosep, „tema las- kis siili välja!“ Ma vahtisin Joosepile näkku.

„Muidugi tema...!“

Mul oli korraga kõik selge: Käo-ema oli siili päästnud näljasurmast! Mul hakkas nii hea meel, et ma otse hüppa- sin: tähendab — siil elab alles! Aga siiski oli mul hirm, kui eit läheb kaeba- ma kõike, mis meie olime teinud, loomi piinanud jne.

Ma teadsin, et sel korral ema ei os- ka nalja. Meie ligidal seisis tühi kuhi- las oma põikpuudega, nagu katuse-sa- rikad tühjade, harvade roovlattidega.

Ma ronisin üles, et vaadata, kas eit läheb kaebama. Ülevalt oli kaugemale näha: naabritalud, maantee käänak ja selle taga kirikutorni tipp, nagu sõrme- ots üle sametiste kuuskede harja.

Mu silmad läksid Käo-eide õue. Kõik oli vaikne. Mu meeoleu tõusis. Uhkelt vaatlesin ilma... Kirikutorn tuletas Körberi ja selle kukkumise kuu- se otsast meele ja tema kiituse...

Ma vaatasin Käo-eide onni... Kor- raga avanes uks. Eit läks kaevule, ämber käes. Tähendab: eit ei mõtlegi kaebama minna!

Ja suures vaimustuses, nagu Körber hüüdsin ma kuhila kõige kõrgemast ti- pust: „Issanda nimi olgu kiidetud ja austatud!“

Joosep oli selle aja sees istunud ala- roikale ja kuulnud minu rõõmu, vas- tas alt: „Nõnda kui oli algmisest ja nüüdki on!“ vahtis mulle naerdes näk- ku ja tallas jalaga üht lahtist puud, mis oli põiki üle kohila alumiste roigas- te. Meil oli mõlemal hea meel, et meie nagu kogemata olime sattunud uuele mängule, mida keegi enne polnud veel teinud.

„Ole sina kirikhärra!“ hõiskas Joo- sep, „mina mängin köstrit!“ ja tallas kuhilapuud ja laulis „Au kiitust“, kus- juures ta kätega vehkles, nagu män- giks orelit.

See andis mulle hoogu: ma noogutasin peaga, laotasin käsi ja mängisin kirikhärrat, karjudes kõigest kõrist: „Püha vaim, Jumal, Jeesus, meie vaesed patused!“ Rohkem ma ei mõistnud, see oli kõik minu jutlus, ja Joosep laulis sekka.

Kuhilapuud värisid: Joosep ja mina töötasime kõigest jõust.

Kui kaua see kestis, ei tea. . .

„Poisid, kus lambad?“ kõlas ema hää selja takka ja nagu piitsalöökö vingus läbi õhu. . .

Mu silmad kiindusid selja taha. . . emake. . . Ema. . . ema. . . ja suur vits, pikk, pikk, pihus. . .

„Lambad on orasel, ja sina mõirgad siin!“ ja vits rääkis oma keelt, kuid ei puutunud õnneks veel minusse.

Saun oli paratamatu. . . kui. . .

Ainus pääs oli: peaks saama isa juure!

Ainus mõte: isa, ehk tema päästab.

Hüpe alla. . . Õnnestus! Ma tundsin kindla maa jalge all ja nüüd otsejoones kodu poole. . . nii kuidas jalad võtsid.

„Paigal!“

Aga mu jalad ei kuulnud seda, sest ema tundus kannul: vits vihises läbi õhu nagu vile

Kraav. . . Hüpe. . . Õnnestus!

Jalad nõrkesid, kuid viimane aur pandi peale, ja kodu lähenes. Juba möödus õunapuuaed. . ., suur värav, mis oli pooleldi lahti. . . Läbi. . .!

Veel üks värav: väike jalgvärav. . . Ehk on ka lahti? Ma seisin hingeldades selle ees. . . On. . . See oli seestpoolt konksus. Mu pisikesed sõrmed nabisid raudset konksu ja silmad vaatasid selja taha: ema tuli pikalt käies. Veel on lootust. . . Sõrmed! Nabige rutem! Ei! Konks on nagu tinutatud oma augus. . .

„Või Jeesus ja Jumal, aga lambad on sul orasel! Oota sa!“

Peaks ometi konks pääsema!

Ei!

Veel üks võimalus: üle värava!

Viimane jõupingutus: jalg seisab juba jalgvärava alumisel põikpuul. . . hüpe: keha kaldub juba üle värava, mille teravate püstpulkade otsad valusasti torgivad rinda. . . veel. . . veel. . .

Sealsamas lasub mu seljas käsi, kes tõmbab mu tagasi. . . ja sündis see, mis sündima pidi.

„Või palvevenda mängima!“ taples ema üsna rahulikult, kui kõik oli lõpetatud. „Ja nüüd karja! Aga hoi sa, kui ma veel kord näen, et sa lased lambad orasele ja ise jutlust pead. . . Minu isa jättis töö tegemata: käis mööda kihelkonda jutlust pidamas, kuni meie, lapsed, nagu peavarjuta kanapojukesed pidime minema maailmas laiali. . . ja nüüd hakkad sina ka nii varakult peale. . . Küll ma. . .!“ ta jättis sõna pooleli, nagu mina oma esimese jutluse seal kuhila otsas. . .

Francisco de Goya.

M. L.

Saja aasta eest, 16. aprillil 1828. a. suri Bordeaux's Prantsusmaal hispaanlane Francisco de Goya. Goya oli tolle aja suurim hispaania kunstnik, mees, kes oli viimseks lüliks ses hispaania kunsti suurnimedede ahelas, millest terve rida on omandand ülemaailmliku tunnustuse ja tähtsuse.

Goya sünniaasta oli 1746. Ta sündis Zaragoza ligidal vaeste talunike po-

jana. Kuidas Goya sattus oma pärast nii kuulsusrikkale kunstiteele, sest puuduvad ligemad teated. Nagu paljude suurmeistrite ümber on põimund legende ja muinasjutte, nõnda ka Goyast kõneldakse, et ta joonistamistööd karja juures jälgind salaja keegi haritud munk, kes ta viindki Zaragozasse. Siin tuli ta ühe võrdlemisi väikesse tähtsusega kunstniku töökotta. Te-

F. Goya

Autoportree

da lasi meister Martniez kopeerida päämiselt vanu itaalia meistreid, nõnda et Goya pärastpoole sageli kaebab kaotatud aega.

Noor Goya evis¹⁾ kirgliku ja metsiku iseloomu, mille tagajärjel ta elu sai õieti juhtumusrikas ja kirju. Zaragozas ta võttis osa ühest öisest löömingust kahe vaenulise noormeestehüüde vahel, mille tagajärg oli kolm tapetut ja hulk haavatuid. Goya peab põgenema ja leiab uue ulualuse Madridis. 1765. aastal tuleb ta siia Francisco Bayeu juure tööle, ei saa jääda aga siia kuigi kauaks, sest ühe öise seikluse tagajärjel ta leitakse meelemärkusetult noahaavaga seljas ja uuesti ta peab põgenema. Goya siirdub Itaaliasse.

Reisiraha teenimiseks astub ta ühte härjavõitlejatesalka ja rändab nendega mööda maad oma sihi poole. Ligemast sadamlinnast purjetab ta Iga-vesesse linna — Rooma. Enam kui itaalia kunsti suurmeisterit õpib ta

Rooma kirjust ja voogavast rahva-elust. Ta terane pilk imeb endasse liikuvat ja vaheldusrikka elu pilte. Parma kunstiakadeemia ühel võistlusel saab ta teise auhinna. See näib talle tõusvat pähe nagu uim ja uuesti ta laskub seiklusisse, tahab ühel ööl röövida kloostrist ilusa nunna ning röövi ebaõnnestumisel on sunnitud raputama Igavese linna tolmu oma jalult. Tagasi Zaragozasse, kus ta saab töö — kaunistada seinamaalidega üht kirikut.

1775. aastal ta uuesti ilmub Madridi, astub abiellu ja siit päale jätab oma seikleja - ja hulguseelu. Hispaania suure kunsti traditsioonid on sel ajal täiesti kustund. Võõrad — Tiepolo ja Raphael Mengs — olid suurematena kunstinimedena tegutsevad Hispaanias.

Mengsi kaudu Goya saab suure tellimuse — valmistada joonistusi kuninglikule vaibavabrikule. See töö toob Goyale üldise tunnustuse. Ta maalib siin endiste mütoloogiliste ja usuliste teemide asemel rea pilte kaasaegsest röömsast ja naudingurikkast elust: naeru, rõõmu, tantsu, kiigepidusid ja mängu. Goya ei sule silmi aga elu varjukülgedele, ta uurib ja vaatleb elu ta mitmepalgelisuses, käib vanglaid, haige- ja hullumajas, et näha kõike, haarda kõik inimlik.

1780. aastal Goya saab akadeemia liikmeks, siis selle juhiks ja viimaks kuninga kojakunstnikuks. Ta tervis muutub halvaks ja üheksakümne aastate alul ta jääb kurdiks.

Ametlikule tunnustusele järgnes hulk tellimusi. Talt taheti portreid: ministrid, riigimehed, rahamaailma esindajad, kirjanikud ja kunstnikud tahtsid kõik tal lasta jäädvustada oma näo lõuendil. Mõnedel sääraseist portreist on terve kümmekund inimesi, ühel koguni neliteistkümmend — üks rikas mees laseb maalida terve oma perekunna kogu teenijaskunnaga. See kõik saab ettevalmistatavaks tööks suurele kuninga perekunna monumentaalmaalingle aastal 1800, kus ta suurele lõuendile on koondand paljuliikmelise valitsejaperekunna. Kuningas Karl IV ja kuninganna Maria Luise,

¹⁾ evis — omas, tal oli.

F. Goya

Poiss

kumbki ei olnud kunstnikule sümpaatlikud, see oli valitsejapaar, kes viis Hispaania vastu täielikule langusele. Maria Luise ise oma iseloomult ja tegudelt teatavasti kuulub maailmaajaloo vastikumate kujude sekka. Tahtejõuetust kuningast ja ta nõialaadilisest naisest ühes nende kaaskundlastega Goya tegi meisterteose, kus suurtesse maalilistesse väärtustesse on peidetud selle vana inimestetundja satiiriline irvitus kuningliku võimu üle.

Grafikuna, etsijana Goya sai rahvusvaheliselt tuttavaks ja kuulsaks. Ta on etsind neli suurt pildiseeriat, milledest on eriti väärtuslikud „Los Caprichos“ ja „Los desastres de la

guerra“¹⁾. Siin arvustab ja mõõdab ta inimkonda mõistuse, sääduse, vernalikkuse ja üheõiglusluse nimel, arvustab kogu inimkonda inimlikkuse mõõduga. Ta ei peatu vaid millegi üksiku juures vaid valab oma sapikarika üle kõikide, algades kuningast, aadlimehest ja vaimulikust, minnes talupojani ja kerjuseni. Neis pildes ta on kirjutand oma aja kunstilise ajaloo, mõistnud kohut sääduseandja valjusega.

„Los caprichos“ — kriitilise mõistuse tujud — sündisid esimesina. Paar näidet, millest kõnelesid nood lehed.

1) Sõja koledused.

F. Goya

1809. aasta

Kaks junkrut. Nende kõrvad on lukus, sest pole vaja midagi kuulda; silmad on kinni — pole vaja midagi näha; ajud on välja võetud — pole vaja mõtelda. Aga suud on pärani avatud. Töötav rahvas — naiskaju eeslikõrvadega ja seotud silmadega sööda neid. Teisel lehel laseb eesel end maalida ja allkiri seletab: „on õige, et lastakse teha enesast portreid — sel kombel saajakse näha oma välimust. Loom, kes laseb end maalida, jääb ikka loomaks, kandkugi ta peenel pildil parukat ja kraed ja katku kunstnik ta kõige võimaliku auväärusega.“

1808 — 14 tulevad rahutumad ajad: revolutsioon ja sõda Napoleoniga. See suur ajalooline tagapõhi kannab paljusid Goya teoseid. Tuntuim tost ajast on suur maaling, mis kujutab hispaania vabadusvõitlejate mahalaskmist prantslaste poolt a. 1809. Tagaplaanil on tume taevas ja hall linn. Mäeveerul seisavad hukatavad, paremal pool prantsuse sõdurid püssidega. Keset pilti asetseb suur latern ja heidab val-

guse tapetavaile, keda alt orust tuleb järjekorras veel suures hulgas. Too pilt ja etsinguteseeria „Sõja koledused“ on kohtumõistmine tapmise üle, sõda sõja ja temaga kaasaskäivate õuduste vastu. Protesteeriva patrioodi hääl siin on tõusnud kannatava ja protesteeriva inimkonna hääleks. „Sõja koledused“ on kaheksakümneviie pildiline õuduste rida, mille kohta võib käia ühe pildi halastamatu allkiri: „nõnda oli...“

1824 aastal lahkub vana pessimistlik filosoof kodumaalt ja asub elama Bordeaux'sse.

16. aprillil 1828 a. suri vana kunstnik üksikuna ja mahajäetuna Bordeaux's ja maeti sama linna ühele surnuaiale. Kaasmaalased viisid 1900. aastal selle mehe põrmu tagasi kodumaale, kes tõstis 19. sajandi lõvel veel kord hispaania kunsti juhtiva ja võimsa teguri seisukohta ja kes kirjutas oma nime vägevamini maailma ajalukku kui temaaegsed võimumed ja valitsejad.

Kolmas p ä ä t ü k k .

Hüljatud ja üksindane.

Rahutud unenäod olid häirind Olli und, nii et ta aegajalt poolärkvele võpatas. Alles hommikupoole ööd uinus ta rahulikumalt.

Ta ärkas valjust kisast. Janne ja Kalle tülitsesid isekeskis, ja seitsmeaastane Miina kiirgus lõikava häälega kaasa. Suuril imestavail silmil vaatas Olli toas ringi, mis nüüd hommikuses korratuses tundus endisest ebameeldivam. Simolinska tegi ukse praokile.

„Või nii, või oled juba ärgand. Tõuse siis üles, et võiksin toa korda sääda.“

Olli otsis pilkudega riideid.

„Ma ei või tõusta,“ sõnas ta upsakalt. „Mul pole riideid.“

Simolinska ulatas talle kareda, paigatud särgi, kulund püksid ja puuvilla-pluusi.

„Siin on.“

Olli läks tulipunaseks.

„Sihukesti rävakaid ma selga ei pane.“

„Ole siis ilma, muid mul pole.“

„Kus mu endised riided on?“

„Need tüdruku riided või?“ ilkus Fiina.

Olli tummus. Tõepoolest — ta oma riided olid jäänd Harmalasse.

„See oleks nüüd küll kõige mõistlikum, kui katsuksid ilusti oma saatusega harjuda,“ manitses Simolinska. Tal oli poisist natuke hale meel. „Me ostame

sulle siis uued riided, kui Kaarle-härra meile raha saadab. Ja pintsak on ju päris uus. Otsin selle alles eile juudilt.“

Olli mõtles pilgukese aega, enne kui vastumeelselt haaras riidepuntra ja hakkas pikkamisi riietuma. Pahas tujus tuli ta Simolinska järel kööki, söök, mis talle anti, ei maitsend. Janne ja Kalle vahtisid teda, hambad irevil. Kalle veidi võorastas veel uut poissi, kuid Jaane hakkas teda juba narrima.

„Tasa, poisid,“ ähvardas Simolin, kes istus õlut joomas. „Jäta see poiss rahule, mis sa oma onupojast kiusad.“

„Ons see minu onupoeg?“ küsis Janne, silmad imestusest pärani.

„On, noh, usu, kui ma ütlen, su ema vennapoeg.“

„Ei mina ole Simolinska vennapoeg,“ lausus Olli ägedalt. „Minu isa on Koivumäe parun.“

„Soo, või niimoodi,“ naeris Simolin. „Küll sina oskad aga luisata. Koivumäe parun pole sulle rohkem sugulane kui Jannelegi.“

Olli vaatas talle tummunult otsa. Tegi see kingsepp nüüd nalja või?

„Kuule, see oleks sulle tõesti kõige parem, kui jätaksid kõik selle vigurdamise ja asjatud jutud. Fiina on sinu tädi ja asi sellega.“

Olli kargas püsti ning jäi välkuvail silmil kingsepa ette seisma.

„Fiina ei ole minu tädi. Mul on ai-

nult üks tädi, Harmala Eeva, kuid seegi on juba mitu aastat surnud.“

„Suu kinni, ma ei taha su lori kuulda,“ lausus Simolin vihaselt.

„Ja mina teie valesid niisamuti,“ ütles Olli ja hakkas uhkelt ukse poole sammuma.

„Oota sa,“ ütles Simolin ja haarates tugevasti poisi käsivarrest kinni tõstis ta ähvardavalt käe.

„Sina seisa ilusti toas, või muidu saad tunda mu rusikat.“

Olli vaatas talle julgesti silmi.

„Oota aga, kui Kaarle-härra tagasi tuleb. Ma räägin, missugune te olete.“

Simolinska asus lepitama.

„Ära pane tähelegi, Olli, tule siia minu juure kambrisse. Hakkame pilte vaatama.“

Ta viis Olli teise tuppa ja võttis kummutisatlist oma pildialbumi, mis oli ta suurim uhkus. Siin oli kohe esimeseks Maleena-tädi pilt. Lõikav-teraval pilgul vaatas ta Ollile otsa, ja Ollil oli tunne, nagu oleksid ta kitsad huuled pahaendeliselt naeratand. Ja allpool olid Eeva-tädi ja Kaarlest lellepoeg kadeti mundris.

Olli lõi silmad piltidelt Fiinale.

„Siin on minu tädi,“ sõnas ta. „Kuid sina olid ju Harmalas teenijaks.“

„Tasa, tasa,“ hoiatas Fiina, „see on su enda kasu pärast, et niiviisi öeldakse. Et politsei haisu ninna ei saaks. Simolin rääkis mulle,“ sosistas ta Ollile silma pilgutades. „Ära karda, ega ma sellest kellelegi räägi.“

Jahmunult vaatas Olli talle otsa. Imelik kartus valdas ta meele. Kaitsetuse tundel hakkas ta Fiina käest kinni:

„Olge mulle hää,“ palus ta alandlikult. „Ma tahaksin emale kirjutada.“

Simolinska tõi poisile paberit ja tinti. Olli kirjutas emale alandliku, igatseva kirja ja lohutatuna sulges selle ümbrikku. Küllap ema saadab isa teda ära tooma. Simolinska võttis kirja ja lubas selle posti viia. Ta pistis selle tasku ja põletas esimesel soodsal hetkel, kui Ollit nägemas ei olnud.

Meel täis rõõmsat lootust, hakkas Olli Soomest uudiseid ootama. Ta kujutles, kuidas isa tuleb teda ära tooma

ja kuidas ta ehmatab, nähes, millises viletsuses ta poeg on eland. Simolin saaks sakkida, nii et küll saab, ja Olli ei annaks talle andeks, mitte ilma päalgi. Ja Kaarlest lellepojale otsustas ta rääkida, milline lurjus see Simolin õieti on. Ta nautis juba ette seda, kuidas Kaarlest lellepoeg rangete sõnadega Simolini, Fiinat ja poegi noomib nende ümberkäimise pärast.

Kulus nädal ja teinegi, Kaarlest lellepoega polnud näha. Olli märkas, et teda peetakse peaaegu nagu vangis. Janne ja Kalle valvasid teda päris häämeelega, ja kui poistel mahti ei olnud, pidas Simolinska ise või Miina teda silmas. Ollil polnud suurt lustigi väljas liikuda. Simolinska polnud lubadusest hoolimata talle uut ülikonda ostnud, ja Janne riided, mis ta oli saand, olid liig suured ja kulund. Olli häbenes näituda inimestele nii halvast riietusest. Ja nõnda istus ta kogu aja toas oma mõtteid haududes, kuna koduigatsus teda nii suuresti vaevas, et põsed kahvatusid ja ta lahjaks ning nõrgaks jäi.

Viimaks, kui ta juba pikalisest ootusest oli nõrkemas, saabus Kaarlet kirja Simolini aadressil, ja selle sees oli veel teine kiri. Lellepoeg teatas lühidalt, et Pentti oli saadud vigastusse surnud. Politsei-ülem oli võtnud asja valju uurimise alla, ja Ollit ootab vangistus, kui ta Soome peaks tulema. Teda, Kaarlet, olla kahtlustatud Olli aitamises, ja sel põhjal peab olema äärmiselt ettevaatlik. Olli peab esialgu jääma Simolinide juure. See on veel hää, et nad teda üldse endi juures peavad. Olli peab olema neile tänulik ja sõnakuulelik. Kaarle julgeb talle kirjutada ainult vargsi vahetevahel, ja ärge Olli talle ka mitte kirjutagu. Kõige parem on, et ta kahtlustuse vältimiseks esineks Simolini sugulaseks. Mis vanemaisse puutub, siis selgub nende seisukoht kaasasolevast isa kirjast, ja Olli peab muidugi nende tahtmist täitma. Kiri lõppes sõbraliku kinnitusega, et Kaarle ikka jääb oma õnnetu lellepoja sõbraks ja aitajaks. Kui ta mõnikord tahaks isale või emale kirjutada, siis adresseerigu kiri Harmalasse.

Isa kiri kõlas järgmiselt:

Minu vaene, õnnetu poeg! Sa oled teind nii suurt muret ja häbi meie perele, et ma vaevalt veel võin sind oma pojaks nimetada. Su ema on murest murtud ja haige, ja minugi juuksed on läind valgeks. Anname sulle andeks ainult selle tingimusega, et sa kunagi enam meie koju ei tule, vaid sellest eemal püsid. Me ei taha, et meie väike süütu Leila kasvaks ühes mõrtsukaga. Ära siis kunagi enam esine meie pojana, sa oled meile võõras, nii emale kui mulle. Kui lubad seda, siis meiegi lubame unustada, millisesse häbisse oled saatnud meie perekonna, ja püüame mõelda sinu kui armsa kadunukese pääle. Sõidame paari päeva pärast välismaale, lahkudes võib olla jäädavalt Soomest.

Jää terveks, vaene laps. Jumal andku sulle andeks.

Sinu murelik isa.

Kirjad läbi lugend, istus Olli kui tardund. Isa kiri mõjus temasse otse rusuvalt. Kahvatuil huulil vahtis ta üksisilmi musti tähti, mis olid selle julma hukkamõistmise tõlgitsejad. Isa ja ema olid ta hüljand, ja kunagi ta ei saa neid enam näha. „Ära siis kunagi enam esine meie pojana, sa oled meile võõras.“ Kuidas isa võis, kuidas ema võis!

Pilgu aega ta võitles pisarate vastu, ta ei tahtnud näidata oma kurbust Jannele ja Kallele. Kuid tusk oli liig valdav, ja kuum pisarate vool sööstis ta pingutusist hoolimata põski mööda alla. Tundus, nagu oleks kogu maailm ta hüljand. Janne ja Kalle itsitasid kahjurõõmsalt, ja Simolinska toimetas vahetpidamata, nagu harilikult. Keegi ei lohutand vaest poissi.

Kuid laps, — olgu kurbus kui suur tahes, ei suuda kaua kurvastada. Olli hakkas nõu otsima, kuidas sest viletsusest välja pääseks. Teisel päeval, kui poisid olid väljas ja Simolinska linnas asjatoimetustel, sai ta Miinalt ilusate meelituste varal paberi ja ümbriku. Ja siis hakkas ta emale kirja septsema, adresseerides selle Kaarlest lallepojale, nagu see oli soovitand.

Armas ema, kirjutas ta. Mul on hirmus halb olla ja igatsen sinu ja isa ja

Leila järele, nii et ei saa öösegi magada. Ma ei tahtnud ju Penttile tõesti mitte häda teha. Tahtsin teda ainult natuke tuuseldata, sest et ta mulle järele ei annud. Iga päev olen Jumalat palunud, et ta annaks mulle andeks. Anna sinagi, pai ema, mulle andeks, ja isa ka. Ma ei taha vangi minna, kuid ma ei taha olla

„Suu kinni...!“

ka siin Simolini juures. Kingsepp on jälle, maadam ja pojad samuti. Kas ma ei võiks saada kuhugi mujale? Oleksin õige hää ja sõnakuulelik. Tule, pai ema, mind vaatama. Ma kunagi ei ole enam paha. Mul on hirmus mustad ja närused riided. Ja toit on ka väga halb.

Sinu oma Olli.

Vaevalt oli ta saanud kirja lõpetada, kui Simolin pistis pää ukse vahelt sisse ja küsis poisse. Kuuldes, et nad olid välja läind, hakkas ta vanduma, ta oli

luband valmislapitud kingad nüüd kohe pesumaadamile ära saata, kes naabruses asus.

„Ja see on nihuke suuresuuga eit, et kui sa tema kingaräbalaid minuti päält lubatud ajal ära ei vii, siis on tal kohe põrgu lahti.“

Ta heitis Olli päale mõtliku pilgu ja sõnas siis:

„Kas tunned Renni-Pellet?“

„Tunnen,“ kostis Olli.

„Noh, lippa siis viima neid kingi ta emale. Nad asuvad säääl majas, kus hooivärv on lagund. Küsi Flinki maadami.“

Olli süda põksus rõõmust. Kui hästi see kõik juhtus! Nüüd ta sai kirja posti panna.

Erksalt võttis ta kingad Simolinilt ja avas ukse.

Kuid kingsepp oli märgand rõõmuvälgatuse ta näol.

„Oota,“ sõnas ta, „aga pea meeles, et sa jalamaid koju tuled, muidu lähed sul halvasti.“

„Tulen küll,“ kostis Olli kärmesti ja oligi väljas.

Simolin pomises midagi pääd raputades ja läks töötuppa tagasi.

Värvaval Olli rõõm muutus pettumuseks. Kuidas ta saab kirja minema saatä, kui postmarki ei ole? Kurvalt astus ta naabri õue — tal polnud õorigi taskus.

„No mis sa siin molgutad, e'esel, nagu hapu pääs nigu roheline vene kurk?“ kuuldus rõõmus häääl, ja kui Olli pilgu üles tõstis, kohtas ta vilka silmapaari ja päivitund nukelised palged. See oli Flinki Petter ehk Renni-Pelle, kelleks teda üldiselt kutsuti, sest et ta haruldase nõtkusega ronis mööda rennisid katusele kõigi majavalitsejate ja kojameeste meelepahaks, kuid seltsiliste rõõmuks ja ihastuseks. Renni-Pelle elas Janne ja Kallega alaliselt sõjajalal, ta ei võind kannatada neid ega üldse kogu seda Simolini pesakonda.

„Kas kingsepp sind nahkrihmaga udis või?“ küsis ta.

Olli raputas pääd.

„Ma pidin tooma need kingad su emale,“ sõnas ta, kuid purskas säälsamas nutma.

„No mis põrgu temp see on!“ hüüdis Renni-Pelle sülitades. „Mis poiss sa oled, kui sa sedasi pirised! Ma'i taha niisukest nähagi.“

Olli pühkis palge määrdind rusikaga mustaks. Kuid ta ei saand enam pisaraid peatada. Haledasti nuuksudes istus ta vana puumaja trepile ja peitis pääd käte vahele.

Renni-Pelle seisis vilistades ta kõrval.

„Oled sa tüüpi saand või?“ küsis ta uuesti.

Olli ei vastand, nuutumised vapustasid ta nõrka laihtund keha.

Renni-Pelle tõukas mütsiloti kuklasest ja kratsis nõutult oma paksu käharrat juukselakka. Äkki märkas ta kägrutatud kirja, mida Olli käes hoidis.

„Mis see on?“ küsis ta paberit osutades.

„Minu kiri,“ sai Olli nuuksumiste vahel ütelda. „Ja mul pole raha seda minema saata.“ Siin läks ta nutt ägedamaks.

„Kas Simolin ei anna?“

„Ei mina tohi sest Simolinile hingatagi. Kiri on minu emale.“

Renni-Pelle naeratas arusaavalt.

„Ah soo, sa mõtled siis nagu emale pisut kingseparahvast ette puhuda.“

„Ma palun ainult, et ta mu koju viiks,“ lausus Olli enesekaitseks.

„No ei mina seda suurt imestagi, kui sa ka nagu pisut taga räägiksid. Ons Simolinska su tädi?“

„Ei,“ ütles Olli ägedasti, „ta pole mulle üldse sugulane ja kingsepp ka mitte, ütlevad ainult nii.“

„Või siin sa, lontrus, vedeled! kuuldus korraga Simolini vihane häääl, ja tugev kõrvahoop põletas Olli põske. „Sest poisist tuleb samasugune lurjus kui isastki,“ seletas ta pöördudes Flinki maadami poole, kes pesutoast oli välja tulnud.“

„Kas ta on meistri sugulane?“ küsis Renni-Pelle ema.

„Naise vennapoeg ja, nagu ütlesin, samasugune lurjus kui isagi, kes ei suutnud isegi oma last kasvatada, vaid saatis ta siia vaeste sugulaste kaela.“

F. Goya

Saturn

„Ei ole mina teie sugulane!“ hüüdis Olli viha vimmas. „Minu isa on Koivu — — —“

„Suu kinni, sina poisikratt. Su isa oli lurjus ja ema upsakas tuuletallaja, kes muud ei teind, kui ajas uhkust taga ja kasvatas pojast härrat,“ müristas Simolin. „Aga küll ma need tembud sust välja pargin. Marss koju!“

Olli alistus tõrkumatult. Ta oli juba õppind kartma Simolini ja ta nahkrihma.

Renni-Pelle ja ta ema vaatasid minevaile järgi.

„Siin on miski pahupidi selle poisi ja kingseparahva vahel,“ arvas Flinki maadam pääd raputades. „Vaene poisil!

Ei ole hää orvuks jääda. Ja veel Simolini kaitse alla.“

„Mina arvan, et see asi polegi nii selge, nagu ta paistab,“ sõnas Renni-Pelle. „Miks tuli see poisil siia tüdruku riides ja niisuguse uhke härra kaasas? Usu, ema, siin on mingi konks sees, seda ma ütlen küll. Ja Simolinska ei ole tema tädi.“

„Pea oma teada niisugused arvamisest,“ ütles ema. „Meiesugusel on kõige parem suu pidada ja tööd teha. Ja Simolini rahva asjadesse ei tohi segada. Need on halvad inimesed.“

„Kaabakad!“ pomises Renni-Pelle. Ta ei võinud unustada Olli abitut nuttu. Öhtul, kui Renni-Pelle käis oma kin-

gade raha ära viimas, leidis ta juhu Ollile kõrva sosistada:

„Juba ma panin su kirja posti.“

Tänulik pilk oli Olli ainus vastus. Kuid sest hetkest alates kasvas hüljatud poisi südames truu armastus Renni-Pelle vastu.

Olli ema ei vastand kunagi oma poja abipalvele. Kaarlelt tuli selleasemel Ollile kiri, kus ta talle rangete sõnadega tänamattust ette heitis. Poiss peaks veel rõõmus olema, et ta vanglast on pääsnud ja ausate inimeste juure on juhtunud, ja ta ei peaks mitte nurisema. Asjata oleks tal saata veel kaebekirju, Kaarle ei mõtlegi neid tähele panna. Ja isa oli järsult keeldund Ollilt kirju vastu võtmast. Ta ei tahtnud enam midagi teada pojast, kes nii pahasti on talitand.

Seega oli siis Olli jäetud oma saatuse hooleks. Öhtul pärast seda, kui Olli oli saand selle otsustava kirja, jäi ta raskesse palavikku haigeks. Rahu-tult viskles ta oma kõval asemel, pomisedes segaseid sõnu. Simolinska hii-vis aegajalt ta voodi ääre. Vaikides vaatas ta poisi punetavaid palgeid ja kuuldes haige jampsimist ja oigeid, tundis ta oma silmi niiskuvat.

„Kui kutsuks õige arsti,“ ütles ta ühel päeval mehele, kui haige seisukord ikka halvenes.

„Arsti!“ hüüatas kingsepp vihastelt. „Sa oled õige totraks läind, vanamoor. No surgu maha, kui ta nii vilets on. Ei tea, kellel ta surmast kahju on, Kaarle-härral või?“ lisas ta vaiksemalt juure, ilgelt naeratades.

„Simolin,“ sõnas Fiina, vaadates mehele kindlasti otsa. „Ma ei salli niisugust juttu. Sa salgad midagi minu eest. Ons tõesti see tõsi, et poiss on mõrtsukatöö korda saatnud ja et vanemad on ta hüljand? Kardan, et siin on tegemist mingi kaabaklusega.“

„Ära lora,“ purskas Simolin vihastelt. „Lugu on nii, nagu olen rääkind, ja asi sellega.“

Simolinska raputas pääd. Tal polnud usku mehe sõnusse, kuid poleks meeleldi uskund ka noorest Kaarle-härrast midagi halba, kes lapsest saadik

ta silma all oli üles kasvand. Ta võttis siiski nõuks meest silmas pidada.

Mõne aja pärast hakkas Olli palavik laskuma, ja näis, nagu hakkaks ta tasahiljukesi paranema. Simolin oli halvas tujus, kirus ja sõimas naist ja lapsi. Ta oli kindlasti lootnud, et poiss enam ei pööra.

„lambi tuhmil valgusel...“

Ühel ööl ärkas Fiina sellest, et uks tasa kriuksatas. Ta kähvas üles ja nägi, et mehe voodi oli tühi. Kummaline, paha aimus valdas teda. Kähku tõusis ta voodist, toppis undruku selga ja hiilis kõrvaltuppa. Väikese lambi tuhmil valgusel märkas ta Simolini seisvat Olli voodi ääres. Tal oli ühes käes veeklaas, teises väike valge paber, mille sisu ta nuusutas.

Silmapiilk oli naine ta kõrval. Hädaliselt kiskus ta klaasi ja tühja paberi

mehe käest ja vaatas talle hirmund silmil otsa.

„Jumala pärast, Risto, mis sa teed?“ pomises ta kogu kehast värisedes.

Simolini nägu virildus vihast.

„Sina — sina,“ sai ta vaevaga kogeleda. „Mis sina siin teed?“

Simolinska purskas tasa haledasti nutma. Ta põlved vabisesid, nii et ta püsti ei seisnud. Ehmund Simolin, kes kartis, et poisid üles ärkavad — nad magasid kõik kolm samas toas — ennemiini lohistas kui viis ta töötuppa. Sääl istus Simolinska väikesele kolmejalgsel toolile ja nuttis nii, et kogu keha rappus. Simolin seisis ta kõrval, kahvatu ja vihane, kuid ühtlasi ka hirmund.

„No mis sa tõinad, mis sul häda on? Ma tahtsin poisile rohtu anda.“

„Risto, Risto,“ oigas Simolinska. „Ära valeta. Paha vaim meelitas sind hukkama vaest kaitseta poissi. Tänu taevale, et õigel ajal ärkasin.“

„Suu kinni!“ põrutas Simolin. — Noh, ja mis siis,“ lisas ta sosinal juure, kellest sest kahju oleks olnud, kui poiss olekski surnud? Keegi teda ei leina, isegi ta oma vanemad mitte. Hoopis vastupidi, ta surmast oleks olnud ainult kasu.“

„Risto,“ ütles Simolinska, ja püsti tõustes asetus ta mehe ette seisma. „Sa tead, et ma ei ole mingi õrnasüdamlik ega pehme tallukas. Mind on alati peetud valjuks ja kõvaloomuga inimeseks, kuid seda ma sulle ütlen: jäta poiss rahule. Mina karistan küll oma lapsi ja annan Ollile ka säru, kui tarvis on, aga ära püüa ta hinge, muidu — nii tõesti kui siin seisan, lähen ja annan asja politseile üles.“

„Rumal vanamoor,“ sosistas Simolin vihast vabisesedes, „kas sa siis aru ei saa, et ega ma seda ilma eest tee? See, kellel poisi surmast on kasu, makstab meile hästi. Kaubanõunik on tohutu rikas,“ ütles ta nagu endamisi.

„Kaubanõunik!“ hüüatas Fiina, kes kingsepa viimsed sõnad oli kuulnud. „Seda ma arvasingi, et sa midagi minu eest varjad. Poiss ei ole siin siis mitte halbade tegude eest pelus, vaid hoopis teistel põhjustel. Oh, et see minu armas väike Kaarle-härra ka nii halvale teele on sattund!“

„Vait!“ puhises Simolin. „Kui oleksin teadnud, et sa niisugune narr oled, oleksin teisiti toimind. Nüüd ajad terve asja nurja. Me oleksime saand suure rahasumma ja oleksime võind kogu eluaja saksa moodi elada.“

„Või nõnda arvad sa, Risto? Ja mis ütleks su süda, kui süüdistuse uss seda eluotsani uuristaks?“

Simolin tundis õudseid värinaid ja oma südames oli ta Fiinale tänulik, et see oli ta ära hoidnud sest jõledast teost.

„Ära nüüd siin jutlusta ühti,“ sõnas ta mornilt. „Jäägu poiss rahule minu gi poolest.“

„Kas lubad seda, Risto?“

„No luban, noh. Aga pea sina ka meeles, et sa kellelegi sest sõna ei iitsataks. Poiss on inimeste silmis surnud. Ta vanemadki peavad teda surnuks. Olen luband Kaarle-härrale, et ta end kunagi enam Soomes ei näitaks.“

„Aga mis siis, kui poiss ükskord teie alatute kelmuste jälile saab? Ta pole rumala mõistusega ega jää igavesi lapseks.“

„Just sellepärast olekski olnud parem, et ta oleks surnud,“ ütles Simolin süngelt. „Aga ehk leiame veel nõu. Kui mitte, siis Kaarle-härra päästku ise oma nahk. Aga nüüd ma lähen jälle magama.“

Fiina viskas klaasis oleva hädaohtliku vedeliku solgiämbrisse ja heitis samuti puhkama. Kuid ta püsis kaua ärkvel, isegi siis veel, kui vali norskamine ta mehe uinumist ilmutas. (Järgneb.)

F. Goya

Kiik

Sipelgad.

Mark Twaini humoristlikest reisikirjust. J. Käis.

Jälgisin kord tähepanelikult sipelgaid nende hoolsas töös. Ma ei leidnud seejuures midagi uut, eriti aga midagi, mis oleks viind mu kõrgemale arvamusele neist.

Mulle näib, et sipelgaid hinnatakse üle, nende mõistust nimelt. Olen vaadelnud sipelgaid mitme suve jooksul, kuid ma pole näind nende hulgas veel ühtki, kes oma töös oleks väljendand vähemutki mõistust ja arusaamist.

Mõtlen muidugi harilikest sipelgaist, kuna mul pole juhust olnud kokku puutuda nende iseäralikkude sipelgalii-kidega troopikamaal, kes saadikuid valivad, kaitseväge korraldavad, orje peavad ja usu üle vaidlevad. Looduseteadlaste

jutustused nendest võivad ju olla õiged, aga harilikkudes sipelgates olen kindlasti veendund, et meid siin ainult tahetakse usutada.

Sipelgate usinust ei taha ma salata: kogu maailmas ei tööta ükski olevus sarnase pingutusega; ainult nende tühja ja pead pean laitma. Vaadeldge ainult sipelgat, kui ta läheb saagile. Ta ongi leidnud saagi. Aga mis ta teeb? Tõttab ta koju? Mitte sugugi; koguni vastupidi. Ta ei mäleta enam, kus pesa ja ei suuda seda leida, kuigi ta säält vaevalt kolm jalga kaugel. Ta on leidnud saagi, tähendasin ma, aga see on harilikult midagi niisugust, millest pole vähematki kasu ei temale endale ega teistele. Asi

ise on sageli kümme korda suurem, kui ta peaks olema. Sipelgas haarab ta eba-soodsaimast kohast, tõstab kõigest jõust kõrgele ja kannab ta mitte kodu poole, vaid vastupidises suunas; mitte rahulikult ja arukalt, vaid pöörase rutuga, kulutades kasutumalt oma jõudu.

Teel pörkab ta telliskivi vastu. Selle asemel, et kivist kõrvalt mööduda, ronib ta tagurpidi üles, sikutab sinna ka oma koorma. Säält lendab ta uperkuuti alla, hüppab ägedasti üles, puhastab tolmust oma ülikonna, peseb puhtaks käed ja haarab uuesti saagist kinni. Nüüd kisub ta oma koormat siia-sinna, lükkab teda ette poole, pöörab ümber ja pingutab oma jõudu ikka metsikuma ilmega, kuni viimaks tõstab koorma jälle kõrgele õhku ja kihutab hoopis uues suunas edesi.

Nüüd on takistuseks teel ees minigisugune kõrs. Sipelgas ei mõtlegi sellest mööduda; ei, ta peab sinna üles ronima kuni ladvani, tassides sinna ka oma koormat. Sel tööil on niisama vähe mõtet, kui poest jahukotti tuues temaga kirikutorni ronida. Ülesjõudnud leiab ta, et ei ole mitte õigel kohal, heidab kiire pilgu ümbrusele ja ronib või lendab uperkuuti alla, et jätkata oma teekonda, aga ikka uues suunas.

Poole tunniga vaevalt kuus tolli lähtepunkti kaugele jõudnud, seisatab sipelgas äkki ja paneb oma koorma maha. Selle aja vältel on ta kogu ümbruse sülla kauguseni piki-põiki läbi jooksnud ja roninud üle kõikide kivide, mis aga juhatusid teele. Nüüd pühib ta higi otsaesiselt, sirutab jalgu ja pistab siis pöörase rutuga jooksmata edes-tagasi. Uuesti pörkab ta oma endise saagi vastu, kuid ta ei mäleta niisugust asja näinud olevat. Ta vaatab ümberringi teel, mis mitte koju ei vii, haarab saagi ja ruttab mine-ma. Kõik kordub nagu ennegi.

Kui ta viimaks väsind ja puhata tahab, tuleb sama teed teine sipelgas. Ka see leiab, et kuivanud rohusirtsu jalg — see ongi nende saak — on väga väärtuslik asi, ja pakub oma kaasabi selle kojuviimiseks. Targa näoga haaravad nad saagi vastupididest otsadest kinni ja kisuvad kõigest jõust igauks oma poole.

Varsti aga peatuvad nad ja peavad nõu: midagi ei ole korras, kuid nad ei suuda siiski mõista, mis nimelt puudub. Jälle algab rebimine ja endiste tagajärgedega. Nüüd leiab üks nendest ebaõnnestuse põhjuse teises olevat. Ta saab ägedaks, ja ta kurjad mõtted muutuvad teoks: vihaselt tormab ta teisele kallale. See hakkab samuti vastu. Nad hammustavad üksteist, püherdavvad maas, aga lahti ei lase, enne kui üks neist katsesarve või jala kaotanud. Nüüd lepivad nad ära ja katsuvad sõbralikult saaki endiselt toimetada edesi. Haige jalaga sipelgas ei jõua seista vastu, kuigi püüab kõigest jõust, ja teine kisub saagi oma poole. Vigane sipelgas aga ei lase siiski lahti, ja nii käib rohusirtsu jalg ringi endisel kohal. Lõpuks jätavad mõlemad sipelgad saagi sinna, kus nad selle leidnud, sest jõudsid otsusele, et kuivanud rohusirtsu jalg on õieti väga kehv saak, ja pistavad jooksmata ühele teinele poole.

Teinekord nägin ma sipelgat, kes kõike sedasama kordas surnud ämbliku-ga, kuigi see oli vähemasti kümme korda temast raskem.

Ämblik ei olnudki päris surnud, kuid tal polnud vastupanujõudu. Ta keha oli nagu suur hernetera. Väike sipelgas, kellele see saak meeldis, haaras ämbliku kõrist kinni, tõstis ta kõrgele ja hakkas liikuma. Väikese kivikese juures komistus ta ja astus ämbliku jala päale. Ägedaks saades kiskus ta oma koormat tagurpidi, lükkas enda ees teisele poole, ronis kuuetolliliste kivide päale ja kuivanud kõrte otsa, mis kakskümmend kord temast endast kõrgemad, et säält kukerpalli lasta. Lõpuks jättis ka tema ämbliku lamama teele, et teised sipelgad kes sarnast saaki himustavad, võiksid korrata kõiki neid rumalusi.

Huvi pärast mõõtsin tee pikkust, mis sipelgas käis paarikümne minutiga läbi ja leidsin, et tema vaev selle aja vältel peaaegu sama pidi olema, kui inimesel, kes kõiega kokkuseotud kaht kahekümne-puudalist hobust pool versta edasi kannaks, teel 40-süllaliste kirikutornide otsa ronides ja säält nagu Niagara koskest alla hüpates, ja siis lõ-

puks jätaks hobused kuhugi platsile lamama, et oma püsimatuse rahuldamiseks otsida uut raskust.

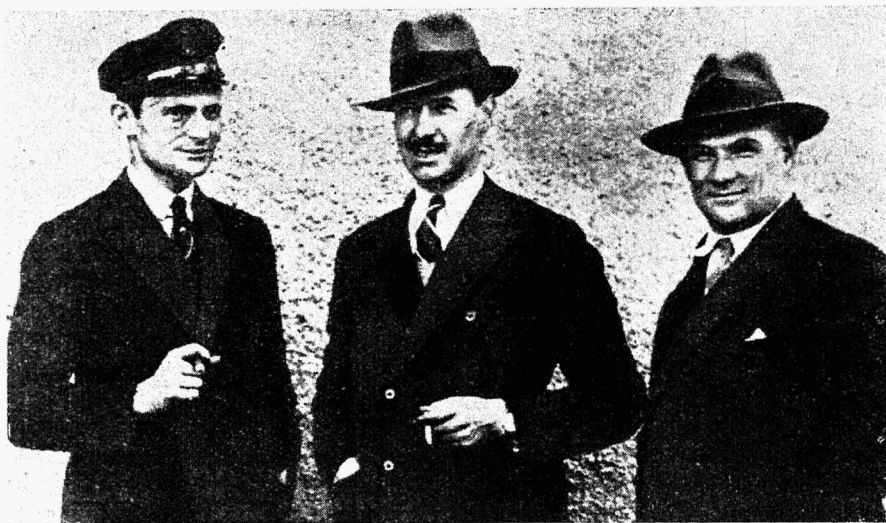
Teadusemehed on tähele pannud, et sipelgad talveks ei kogu tagavarasid. Nähtavasti töötab sipelgas ainult siis, kui ta märkab, et keegi tema tegevust jälgib, iseäranis aga siis, kui vaatlejal loodusteadlase välimus ja taskuraamat ning pliats käes. Sipelgate hoolsus on järelilikult silmakirjalik ja teda ei saa kasutada õpetlikuna eeskujuna.

Sipelgal ei ole küllalt mõistust, et eraldada kõlblikku kõlbmatumast. Ta ei oska enam oma kodu leida, kui teind kännu ümber ühe ringi. See on lausa

rumalus, ja inimesed, kes seda teavad, ei saa enam kiita sipelgate tarkust. Ka nende hoolsus pole midagi muud kui mõttetute edevus. Sellega kaob viimanegi jälg tema hääst nimest kõlblisena eeskujuna.

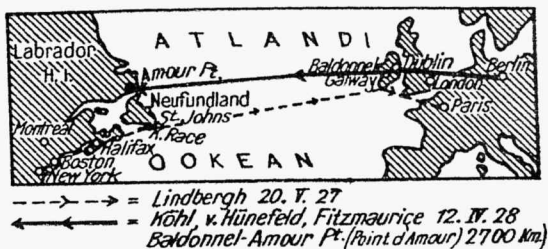
Sipelgas on tugev, aga ma nägin samal päeval veel midagi tugevamat, nimelt taimeriigis. See oli kärbseseen — seen, mis ühe ööga maast välja tuleb, tõstes ümberringi paksu maa ja sambala korra üles ja kandes teda, nagu kannab tugev post katust. Paari saja seene jõudu jatkuks, et täiskasvanud inimest üles tõsta; aga mis tähtsus selles?

Ookeanivallutajad.

Terve rida lendureid katsus viimasel ajal lennata üle Atlandi ookeani Ameerikasse. Terve rida julgeid lendajaid hukkus ookeanilaineis: Nungesser ja Coli oma „Valge linnuga“, Hamilton, Minchin, ja printsess Löwenstein „St. Raphaeliga“, Bertaut, Hill ja Payne „Old Glory’ga“, Tully ja Matcaffé „Sir John Carling’iga“, Hinchliffe ja Elsie Makay „Endeavour’ga“.

Nüüd õnnestus viimaks aprilli alul saksa lendureil Köhlil ja v. Hünefeldil koos iiri majori Fitzmaurice’ga lennata Junckersi lennukil „Bremenil“ üle ookeani. See oli esimene kord, kus inimene lendas idast läänesihis üle ookeani. Nagu näeme tervest hulgast jäljetumalt kadumisist, on säärased lennuretked ühenduses suurimate hädaohutudega ja saksa lendurite õnnestumine tuleb kir-

mõttes kahe mandri vahel suuremat praktilist tähendust. Seda enam hinnatavad on aga eluohus julgete katsetajate saavutused, milledele pikkamisi järgneb ka reisijate- ja kaubavedu üle ookeani. Praegu juubeldab kogu Ameerika ja New-York ja julgeile lendureile see austusterida on vahest veel raskem ja väsitavam ookeanisõidust.

jutada kõige päält õnneliku juhuse arvesse. Praegused lennukid pole osutund veel küllalt kindlaiks ookeanisõitudele ja lendudel pole otsekohe ühenduse

Pildil ülal pahemalt paremale: v. Hünefeld, Fitzmaurice ja Köhl. Kaart näitab Lindberghi ja „Bremeni“ lennu- teid.

Taim joogiallikaks.

Igas taimetüves tõuseb vesi tugevana vooluna üles oksade ja lehtede poole. On aga taimi, mis lehtede kaudu vett ei anna välja, vaid kuumas kliimas hoiavad oma paksu koore all vett kallina varandusena. Nõnda Madağaskari saarel kasvav n. n. „reisijatepuu.“ Selle lehevartesse kogub palju vett, mis sääli püsib kaua joomiskõvulisena ja värskena. Veekehvis paigus see puu on päästnud paljud reisijad janu surmasti.

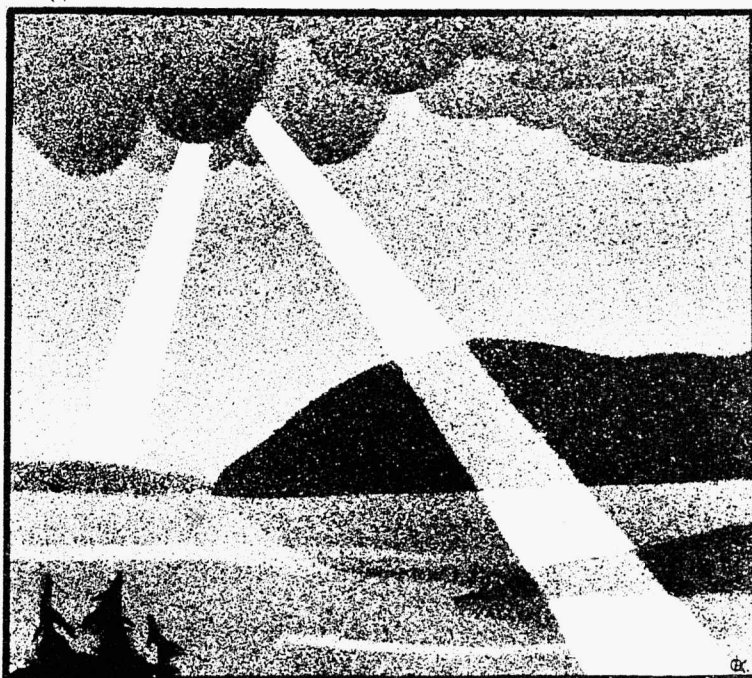
Kalifornias kasvab kaktusi, millede juured 5½ meetrilises maaalas laiali. Juured on mõõda maapinda 5–10 sentimeetri sügavuses. Nad neelavad sääli vihmavee ja viivad ta taimkehha tağavaraks. Taim sel kombel on suureks veenõuks, mida kasutavad loomad ja inimesed. Indiaanlased lõikavad taimeladva kaanetaoliselt lahti, peksavad malğaaga taime pehme koe pudruks ja pigistavad sääli vee joomiseks välja.

R. Lahi

Kaks joonistust Narvast

O. Kangilaski

Suurvesi

Tallinna noor malemeister
V. Mikenas
„Noorusmaa“ alaline
kaastööliline

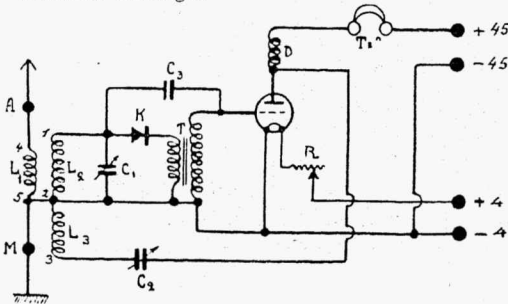

Trinadüün-vastuvõtja.

Dipl. ins. E. Maltnek.

Refleksvastuvõtjatest.

Refleksüsteemideks nimetatakse üldse niisuguseid lülitusi, kus üht ja sama lampi kasutatakse mitmeks otstarbeks: Näiteks lastakse ühel lambil esiteks töötada kõrgesagedus kõvendajana, kõvendatud vool juhitakse läbi detektori ja saadetakse siis tagasi sama lambi võrele, mis teda veel kord kõvendab madalsageduskõvendajana. Sel teel saavutatakse ühelt lambilt mitmekordne kõvendus, nii et näiteks ühelambiline refleks-aparaat annab kui mitte just kaks, siis vähemalt poolteist korda suurema kõvenduse kui lihtne ühelambiline vastuvõtja. Kahjuks on hea refleks-vastuvõtja ehitamine õige raske ülesanne ning algaja ei saa temaga harilikult toime. Teine asi on n. n. „poolrefleks“ vastuvõtjatega, mille hulka kuulub ka allkirjeldatu; nende ehitamine on lihtne ja vähegi korralikul tööol on resultaat hää: Ühelt lambilt saavutatav kõvendus on umbes poolteist korda suurem kui hariliku aparadi puhul. Hää vastuvõttel võib allkirjeldatud vastuvõtjaga kuulda telefonis palju väljamaa jaamu küllalt valjult; töötamine on kindel ja käsitamine lihtne. Kuna ühe lambi puhul võib kütteks väga hästi tarvitada taskulambi patareid (kui neid lülitada 3 tükki paralleelselt, jätkub nendest kolmest paariks kuuks), siis pole tarvidust akkumulaatorist. Ka anoodpatarei ei ole kulukas ja töötab ühe lambi puhul väga kaua (vähemalt pool aastat), sest pingeks jätkub 45—50 voldist. Samas aparadis võiks tarvitada ka kahevõrelampi; siis on anoodpatareiks ainult 3 järjestikku lülitatud taskulambi elementi (13 volti); kuid vastuvõtja töötab paremini ja valjumini allsoovitatud hariliku lambiga.

Joon. 1.

Trinadüün-vastuvõtja skeem.

Nagu skeemil (joon. 1) näha, on sellel vastuvõtjal palju sarnadust eelmises numbris kirjeldatud Reinarts-vastuvõtjaga. Siin kasutame tööpoolest sama Reinarts-lülitust reaktsiooni saavutamiseks (poolid L_3 ja L_2), nii et häälestamisahel ei erine õieti milleski hariliku Reinarts-vastuvõtja omast (võrdle ahel L_3 , L_2 , C_1 eelmise numbril joon. 1 ja praegusel skeemil). Nagu sääl, nii ka siin on antennahel „aperioodiline“, s. t. häälestamata (pool L_1). Alles sekundäärpool L_2 häälestatakse pöörkondensaatoriga C_1 vastuvõetavale lainele. Reaktsioonpool L_3 toetab sekundäär-ahela voolu-kõikumist ning kõvendab sellega hääletugevust; reaktsiooni mõju reguleeritakse teise pöörkondensaatoriga C_2 . Drossil D on sama ülesanne kui Reinarts-vastuvõtjaski.

Sekundäärmähise vool tehakse siin kuuldavaks mitte lambis (nagu Reinartsil), vaid kristalldetektoris K, täpilt samal kombel kui harilikus detektoraparadis. Läbi kristalli tulnud kuuldav ehk n. n. madalsagedusvool juhitakse läbi madalsagedustransformatori T primäärmähise; kannab selle voolu lambi võrele, nii et viimane töötab siin madalsageduskõvendajana, s. t. samuti kui Reinartsi teine lamp. Kogu see aparaat oleks lihtne detektorvastuvõtja ühe madalsageduskõvendajaga, kui poleks olnud reaktsiooni. Viimases peitubki n. n. poolrefleks-süsteemi võte: lamp töötab küll madalsageduskõvendajana, kuid ta annab ühtlasi ka reaktsiooni. Hariliku kõvendaja puhul ei ole see teatavasti võimalik.

Reaktsiooni saavutamiseks juhitakse osa primäärahela (kõrgesagedus-) voolust läbi kondensaatori C_3 lambi võrele. Lamp kõvendab ka seda voolu ning saadab ta C_2 kaudu tagasi sekundäär-ahela toetamiseks (pooli L_3). See reaktsioon tõstabki vastuvõtja hääletugevuse vähemalt poolteisekordseks. Pääle selle tõstab ta ka väga suurel määral selektsiooni: Teatavasti ei saa detektoraparadiga kuulda kaugemaid jaamu selajal, kui annab Tallinn; kirjeldatava aparadiga aga on see võimalik; näiteks võib Tallinna saateajal vabalt kuulda Langenberg'i ja temast pikemaid laineid, samuti ka kõiki pikalaine jaamu.

Materjalid ja üksikosa d.

C_1 ja C_2 jaoks: 2 pöörkondensaatorit

500 cm. ilma peenregulaatorita umbes 1200 mk., 2 harilikku skaalat nendele 250 mk.

C₃ jaoks 1 plokk-kondensaator 200 cm. ühes hoidjaga (Loewe) 140 mk.

K jaoks 1 kristaldetektor („Funkturn“, „Sonar“) 350 mk.

T jaoks 1 madalsagedustransformaator (Ahemo B, 1:3) 850 mk.

R jaoks 1 reostaat 20 oomi 100 mk. lambipesa 90 mk.

1 lamp (Philips A 409) 500 mk.

25 m. vasktraati 0,8 mm. 2× puuvill 50 marka.

120 m. vasktraati 0,2 mm. 2× puuvill 100 mk.

1 esiplaat, isoliit või eboniit 30×20 cm. 400 marka.

1 väike isoleerplaat 5×20 cm. 65 mk.

3 isoleerplaat 7×7 cm. poolide jaoks 100 mk.

1 aluslaud 30×30 cm 50 mk.

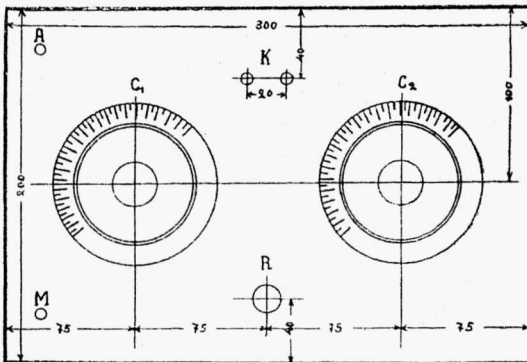
1 telefonipuksi 60 mk.

Ühendustraati, vineerlauda, kruvisid jne. 100 mk. Kokku 4405 marka.

Peale selle veel aparadi kast, peakuulaja (Mk. 600.—), anoodpatarei 45 volti (10 taskuelementi „Hellesens“ à 50 mk.) ja küttepatarei (2—3 taskuelementi).

Monteerimine.

Isoleerplaadi esipinnale märgime tarvil. augud (joon. 2), puurime need plaati ning

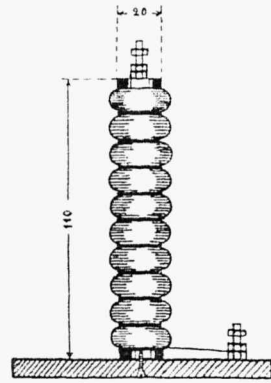

Joon. 2.

kinnitame plaadile mõlemad pöörkondensaatorid, reostaadi, puksid detektorit (K) ning antenn- ja maaihenduse jaoks. Plaadi kruvime aluslaua servale ja kindlustame ta puust kolmnurkadega (eelmise numbri joon. 3). Aluslaua teise serva külge kruvime 5×20 sentimeetril. plaadi, millesse kinnit. 6 telefonipuksi patareide ja peakuulaja ühendamiseks (võrdle ka joon. 5, kus pukside asemel on kujutatud ühendusnupud). Aluslauale monteerime lambipesa, transformaatori, ploki C₃, drossli D ja poolialuse, kinnitades nad joon. 13 näidatud asendisse.

Drossel.

Kes on juba ehitand Reinarts-vastuvõtja drossli (Noorusmaa nr. 2, lhk. 55), võib tarvitada teda ka selles aparadis. Teistele kir-

Joon. 3.

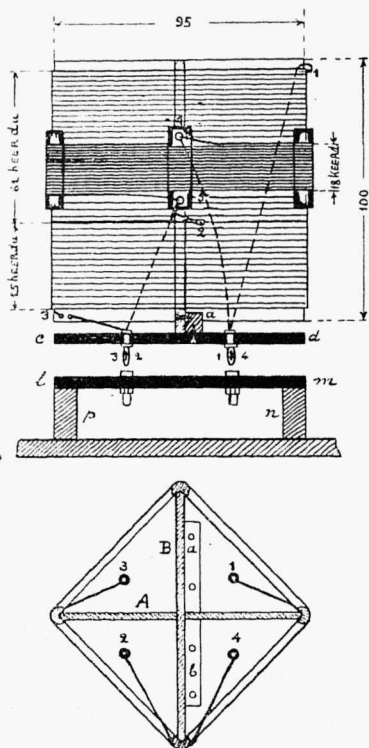
jeldan siin ühe odavama ja väiksema koguga drossli, mille mähkimine nõuab küll pisut rohkem vilumust ja hooldt:

Kahe sentimeetri jämedusest eboniitvarvast lõikame 11 cm pikkuse tüki. Selle otsa sisse puurime augu ja keerame viimasesse umbes 3-millimeetrilise metallkruvi, nii et kruvi hoiduks kõvasti eboniidi sees (joon. 3). Kruvile keerame mutri õige tihedasti vastu eboniiti; selle mutri ja järgmise vahele kinnitame teist otsa pidi väiksele eboniitükikesele, millel asub ka ühenduskruvike mähise teise otsa jaoks. Mähiseks tarvitame 0,2 mm. traati; alguse kinnitame ülemise ühend.-kruvi külge; mähime esiteks umbes 20 keerdu tihedalt üks-teise kõrvale, siis pöörame traadi pisut tagasi ja mähime esimese kihi päale 15 keerdu teise kihina; viimasele mähime veel kolmanda kihi, millel on 10 keerdu. Nüüd pöörame traadi järsult allapoole ja algame uue samasuguse mähisega, kuid nii, et esimese ja teise mähise vahele jääks umbes 1—1,5 mm. vaheruum. Nii mähime kogu sambale 10 eraldi osamähist ehk sektsiooni, millel igalühel umbes 45 keerdu; kokku on drosslil seega 450 keerdu. Mähise lõpu kinnitame alumisele kruvile. Traat peab hoiduma hästi pingul, sest vastasel korral ei piisi ta kohal. Traadi kinnitamiseks võib mähisele tilgutada iga sektsiooni lõpetamise järele mõni tilk kuuma paraffiini. Kellel on väike puurmasin, see mähib kogu drossli masinal: Eboniitsammas kinnitatakse pealmist kruvi pidi puurmasina padrundi vahele; puurmasin ise kruvitakse kruustangide või lihts. laua külge, masina keerutamisel tiirleb eboniitsammas kiirelt ning kogu mähkimine on 10 minutiga lõpetatud.

Poolid.

Ka poolideks võib tarvitada varemkirjeldatud Reinarts-pooli (joon. 8). Nagu skeemide võrdlemine näitab (joon. 1 ja eelmise numbri joon. 1), on ühendused ka siin põhimõtteliselt samad kui Reinarts-vastuvõtjalgi; ainult sekundäärmähise ots ühendub siin maaga (joon. 1 ja punkt 2—5), sellepärast tuleks nüüd Reinarts-pooli otsad 8 ja 4 ühendada ühise maajuhega (eelmise numbri joon. 7).

Kellel aga Reinarts-pooli veel pole, sellele

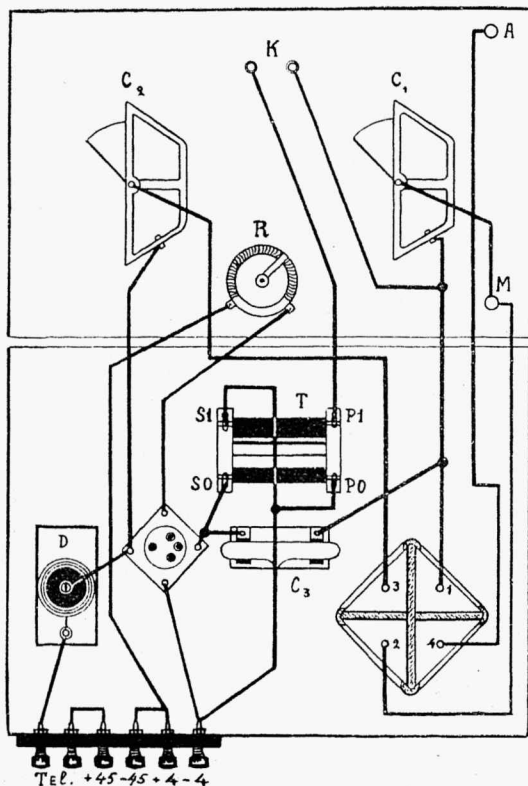
Joon. 4.

soovitan poole (joon. 4), mis mähitud õhukesest puuvineerist valmistatud ristikuljusele alusele ning millel pole tarvis võrdlemisi kalmeid eboniitsilindreid. Poolialuseks lõikame õhukesest vineerlauast (3 mm.) 2 nelinurksed tükki A ja B (joon. 12) üks $9,5 \times 10$ cm, teine $9,5 \times 11$ cm. Lauakese keskjoonele lõikame pikisihis nii laia pilu, et tema vahele parajasti mahub teine lauakene; pilu lõikame kummaski lauas kurni poole pikkuseni. Nüüd määrime pilu servad paksu liimiga ning lükkame lauakesed ristamisi teine-teise pääle, kuid nii, et lauakesed ühes otsas seisaksid ühekõrgusel. Pärast kuivatamist keedame selle puuristi parafiini sees ning alus ongi valmis.

Enne mähkimist kinnitame risti otsa eboniitkvadraadi (cd), millesse kruvitud 4 jalastifti (1, 2, 3 ja 4). Kvadraat hoidub risti otsas puuliistu ab toel, mis kruvitud ühelt poolt risti pikemale seinale, teiselt poolt eboniitkvadraadile. Mähkimine sünnib samal kombel kui silindril; tuleb aga hoolitseda, et keerud hoiduksid tihedalt üks-teise kõrval.

Lülilaine poolile mähime järjestikku 62 keerdu 0,8 mm. traati, algades punktist 1 ja lõpetades punktis 2. 62 keeru järele teeme traati öösisarnase sõlme (punkt 2) ning mähime otsekohe edasi veel 25 keerdu (kuni punkt 3). Esimene osa (1—2) moodustab sekundäärpooli L_2 , teine osa (2—3) aga reaktsioonpooli L_3 . Antennmähise jaoks vajame veel 4 ümarikku puupulgakest (5 mm. jämeduses); need lõikame näiteks pliatsist 2 sentimeetri

pikkuses. Terava noaga lõikame nendest ühe veerandi pikuti välja (nii et välja tuleks ka pliatsi grafiit!), keedame nad parafiinis ning seome nad niidiga puuristi servadele (v. joon. 4). Ühe puupulga külge kinnitame traadi otsa (punkt 4) ning mähime pulgakestele 16 keerdu 0,8 mm. traadist, nii et see traat kuski ei puutuks alumise mähise külge. Mähise lõpp tuleb samale pulgakestele (punkt 5). Nüüd ühendame mähiste otsad jalastiftidega: sekundäärmähise alguse (1) keerame risti sisse ja toome ta seestpoolt jalale 1 (joon. 4, alumine kujutus); sama mähise lõppühenduseks jooda-

Joon. 5.

me öösi 2 külge ühendustraadi, viime selle antennmähise lõpu külge (5), pistame ta öösi läheduses läbi mähise risti sisse ja kinnitame jalale 2; reaktsioonmähise lõpu (3) toome jalale 3 ja antennmähise alguse (4) jalale 4. Selleks et oleks võimalik ühendustraate kinnitada jalgadele, võtame eboniitkvadraadi ajutiselt lahti ning paneme ta tagasi alles pärast ühenduste tegemist; kuigi mõni ühendustraad jääb selle tõttu pisut pikemaks, ei tee see mingit viga.

Pikalaine pooli jaoks valmistame teise samasuguse aluse. Mähime primäärmähisele 180 keerdu 0,2 mm. traati, teeme haruöösi ja mähime edasi veel 75 keerdu reaktsioonmähiseks. Antennmähisel on 80 keerdu pulgakestele mähitud. Selle pooliga kuulleb kuni 2000 meetrini. Mõlemad poolid kokku ei kata aga kogu piirkonda 250—2000 meetri vahel, sest

kirjeldatud aparaadis saavutame ühe ja sama rulliga väiksema laine-piirkonna kui Reinarts-vastuvõtjal. Kui soovitakse kuulda ka vahepääseid laineid (umbes 600—1000 vahel), siis tuleks veel teha kolmas pool. Õieti pole selleks aga tarvidust, sest selles piirkonnas ei leidu huvitavaid jaamu.

Poolide pesa valmistame kolmandast eboniitkvadraadist (7×7 cm.). Puurime temasse täpselt samadesse kohtadesse nagu poolialuslaualegi 4 auku ning kruvime nendesse telefonipuksid (joon. 4, plaat 1m). Kvadraadi nurkadele kinnitame 4 puujalakest (np) ning viimased kruvime aluslauale joonisel 13 näidatud kohta.

Ühendused.

Ühenduste plaani (joon. 5) alumine osa kujutab aluslauda, päälmine aga samale tasapinnale kallutatud esiplaadi. Need kohad, kus traadid tuleb joota üks-teise külge, on märgitud musta punktiga; kõigil teistel ristlemistel lähevad traadid üks-teisest võimalikult kaugelt mööda. Ühenduste käik on nii lihtne, et see peaks plaanist olema selge erilise kirjelduseta.

Patareid.

Küttepatareiks ühendame 2 taskulaternat elementi paralleelselt, s. t. elementide + otsad omavahel ning miinus-otsad ka omavahel. Ühendamiseks tarvitame selleks müügil olevaid näpits-ühendajaid, sest jootmine rikub elemente ja lühendab nende eluiga. Ühiselt plussilt toome juhe „+4“ nupule (joon. 5) ning ühiselt miinuseilt teine juhe „-4“ nupule. Reostaadi seame esialgu umbes keskseisule.

Anoodpatareiks lülitame 10 tasku-elementi järjestikku: ühe elemendi + otsa ühendame ikka järgmise elemendi miinus-otsaga (näpitsate abil). Elementiderea äärmiste vabade otsade vahel kujuneb siis 45 volti. Äärmiselt + otsalt (lühike ots!) toome juhe „+45“ nupu ning miinus-otsalt „-45“ juure. Viimasesse juhesse tuleks lülitada kaitse-lamp, mis kaitseb kallist kõvendajalampi läbipõlemise eest. Neid kaitse-lampe ja nende pesi on müügil igas suuremas raadioäris.

Proovimine. Puksidesse K pistame detektori, puksi A — antenni ja p. B — maa-

traadi. Telefoni otsad tulevad nuppudele, mis joon. 5 märgitud „Tel.“ Pooli pesasse pistame lühilaine pooli.

Seame häälestamiskondensaatori C₂ umbes 25" pääle ja pöörame reaktsioonkondensaatori C₂ aegamööda sisse. Kui kõik on õieti, siis kuulub ühe teatava kraadi juures naksatus ning väheke edasipöönmisel hakkab aparaat põrisema või huluma. Pisut enne selle naksatuse kohta on C₂ õige seis. Kui häälestamiskondensaatorit pöörda edasi, siis tuleb ka C₂ pöörda samas sihis, sest põrisemine algab nüüd C₂ suuremal kraadil. Jaamade otsimisel pööratakse C₁ väga aegamööda edasi, samal ajal hoitakse C₂ ikka vähe enne põrisemise tekkimist.

On mõni jaam käes, siis katsutakse, kas kristalldetektor seisib küllalt tundlikul punktil; tihtigi võib kristalli säädmisega märksa parandada vastuvõtet. Võib ka juhtuda, et kristalli ühes punktis mõjub reaktsioon kõvemini, teises nõrgemini; seep. tuleb pärast kristalli säadmist ka reaktsiooni järele aidata. Kuna niisugune alaline ümbersäädimine on väga tülikas, siis tuleb tarvitada detektorit, milles vedru surve jääb alati ühesuguseks ning mille kristall on enam-vähem ühetaolise tundlikkusega igas punktis. Seesugune on ülevalnimetatud „Sonar-“ ja „Funkturn-“ detektor, millega võib ilma otsimiseta otsekohe kuulda.

Seni kuni kütteelement on värskel, ei ole soovitatav pöörda reostaati (20 oomi!) üle keskseisu. Hakkab aga elemendi pingel kulumise tagajärjel langema, siis pöörame reostaati pisut edasi, kuid mitte rohkem, kui seda parajasti tarvis on hääks kuulmiseks. Et näha, kas reostaat on õiges seisus, pöörame teda kuulamise ajal pisut edasi: kui hääle kõveneb siis oli edesipöörmine tarviline ning reostaat võib jääda uude seisus; ei ole aga hääle tegevuses märgata tõusu, siis oli edesipöörmine ilmaaegu ning reostaat tuleb pöörda otsekohe tagasi.

Aparaadi käsitamisel tuleb piiml. hoiduda ilmaaegu vile ja põrina eest, sest seda võivad kuulda ka naabrid. Eriti tuleb silmas pidada, et vile ajal ei tohi pöörda häälestamiskondensaatorit, vaid vile tuleb viibimata kustutada C₂ tagasipöörmisega.

V. van Gogh

Loodusesõbra nurk.

Kevade liikumine paastukuu ja jürikuu alul.

Käesoleval aastal keetsid külmad ilmad 26. paastukuu päevani. Päeva tõusis küll elavhõbe soojamõõtjas üle 0°, aga öösi vajus tublisti alla 0°. Nii oli veel pööripäeval Eestis kuni — 13°C. Sellest olenes ka meie kevadekuulutajate tagasitulek. Esimesi lõokesi nähti Lõuna-Eestis 18.III, kuldnooki 23.III. Saaremaal aga umbes nädal varem. Nende lindude tagasituleku ajaks tuleb aga pidada tänavu paastukuu viimseid ja jürikuu esimesi päevi.

Lumikate kadus Võru ümbruses 30.III, Põhja-Eestis umbes nädal hiljem.

Toome siin võrdlevaid andmeid Võru kohta 1924 — 1928 a.

1924 a. Esimesed lõokesed 28. III. Kuldnookad 27. III. Lumikate kadunud 18. IV, Paastukuu teise poole keskmine t° — 2.4.

1925 a. Esimesed lõokesed 27. III. Kuldnookad 24. III. Lumikate kadunud 2. IV. Paastukuu teise poole keskmine t° — 2.2.

1926 a. Esimesed lõokesed 1. IV. Kuldnookad 1. IV. Lumikate kadunud 15. IV, Paastukuu teise poole keskmine t° — 4.4.

1927 a. Esimesed lõokesed 9. III. Kuldnookad 11. III. Lumikate kadunud 4. III, Paastukuu teise poole keskmine t° — 0.1.

1928 a. Esimesed lõokesed 18. III. Kuldnookad 23. III. Lumikate kadunud 30. III. Paastukuu teise poole keskmine t° — 1.0.

Küsimusi ja katseid.

„Noorusmaas“ Nr. 3 avaldatud küsimuste ja katsete lahenduste tähtaega pikendatakse kuni 25.V.28.

1. Missugust puuliiki kasvab Eestis kõige rohkem?

2. Püstitada õues tasasel kohal kepp (1,5 — 2 mtr. pikk) ja leida selle varju järele, mitu kraadi kõrgel seisab päike keskpäeval 1., 10., 20. ja 30. lehekuu päeval.

3. Täita 2 taldrikut aia- või põllumullaga, hoida üht taldrikut päikese- paistel, teist aga varjus ja leida siis kaalude abil, kui palju vett aurab 1^mtr. maapinnalt soojal päeval k. 6 hommikust kuni k. 6. õhtuni.

4. Mis tõi kuulsuse Darvini nimele?

Lahenduste saatmise tähtaeg 25.V. 1928. a. Auhinnaks loositakse raamat Audova. Üldine bioloogia.

Mälestuspäevi jürikuu.

19. IV. 1882. suri Charles Darwin, kuulus loodusteadlane.

22. IV. 1724. sündis Immanuel Kant — suur mõtteteadlane.

Tähistaevas lehekuus.

Kinnistähed ei paku valgelt suviööll küllalt huvitavat vaatlusainet. Planeetidest on nähtav lõunataevas madalal Saturn. Iseäranis huvitav aga on käesoleval aastal lehekuu lõpul ja jaanikuu alul päikesele ligem planeet — Merkuur. Jäädes päikese ligedale oma ringimisel tema ümber, ei õnnestu Merkuuri lihtsate abinõudega ja palja silmaga vaadelda. Käesoleva aasta lehekuu lõpul aga on tingimused Merkuuri vaatluseks erakordselt head. Teda võib kergesti leida ehatähena kuu viimastel päevadel peaaegu 2 tundi pärast päikese loojenemist loodes. 20. lehekuu päeva õhtul seisab ta üsna ligidal noorkuule, kõigest 1½° sellest põhjapoole. Soovitame kõigile noorusmaalastele üles otsida nimetatud ajal see väike, kärmas päikesepere liige, mis kõigest 88 päevaga teeb ringi ümber päikese. Väike pilksilm või tugev ooperiklaas võib see juures heaks abiks olla.

Loodusesõbrad!

Meil on veel kaunis palju vanu puid. Neil on oma teatav ajalooline väärtus. Aeg tõttab aga kiiresti edasi. Esemed vananevad, paljud hävinevad. Iga looduse sõber peaks aga tähele panema sääraseid haruldasi puid ja nende kirjeldusi saatma „Noorusmaale.“ Tarvlik on muidugi teatada, kus puu kasvab,

kui vana ta võiks olla, kui jäme, kas terve või on märgata kõdunemise tunnemärke jne. Soovitav on saata ka pilt, või kui seda mitte ei saa, siis vähemalt teha joonis. Looduse sõbrad! Teis pesitseb jõudu ja tahtmist, sellepärast usinale tööle!

Paul Töldsep.

Avaldame meeeldi noore looduse sõbra üleskutse meie looduse mälestusmärki de kirjeldamiseks. Lisame

omalt poolt juure, et kirjeldamist ja pil-distamist väärivad mitte ainult elatunud ja ilusad puud, vaid ka teised mälestusmärgid, nagu suured rändrahnud ja taevaskojad, meriooned (s. o. devooni liivakivi paljastused moreen kätte alt), ilusad künkad, mäed, orud, järved ja muu, mis kodumaa looduses ilusat ja tähelpanu väärivat. Noorusmaalased võivad siin palju kasulikku tööd ära teha.

Toimetus.

Male.

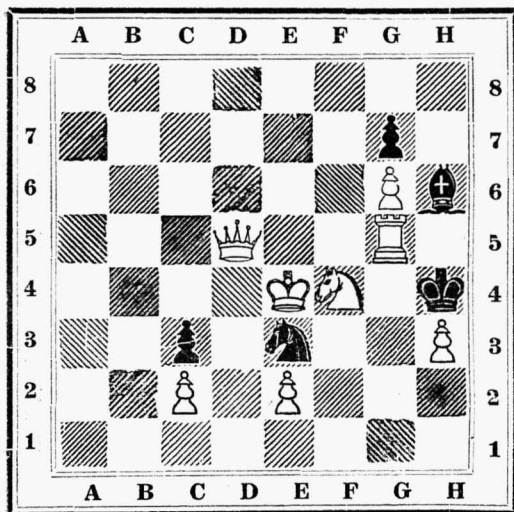
Toimetaja A. Burmeister.

Ülesanne nr. 30.

Kokku säändnud Ylev Hyljato (Viljandis).

„Noorusmaa“ originaal.

Mustad.

Valged.

Valged: Ke4, Ld5, Vg5, Rf4, Ec2, e2, g6 ja h3.

Mustad: Kh4, Oh6, Re3, Ec3 ja g7.

Valged algavad ja annavad matt kahe sammuga.

Lahenduse eest kaks punkti.

I. Raua ülesande nr. 27 lahendus.

1. Lh4—h8 Kd5 : e4,
2. Lh8—h1 annab matt.
1. (Lh4—h8), Rb5 : C3,
2. Re4 : C3 annab matt.
1. (Lh4—h8), üks käik
2. L annab matt.

Kabe.

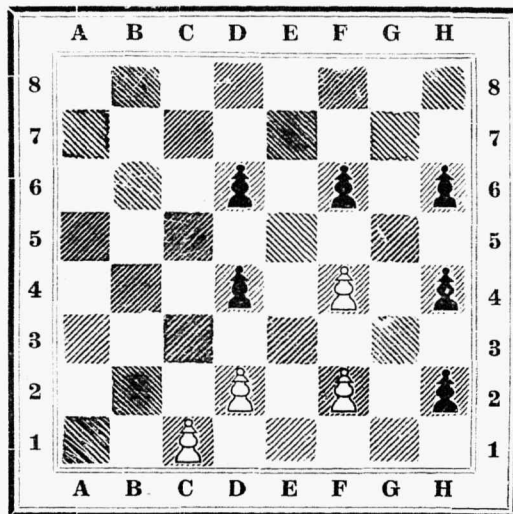
Toimetaja A. Burmeister.

Lõpumäng nr. 19.

Kokku säändnud Ilmar Raud (Viljandis).

„Noorusmaa“ originaal.

Mustad.

Valged.

Valged : Lc1, d2, f2 ja f4.

Mustad : Ld4, d6, f6, h2, h4 ja h6.

Valged algavad. Mäng jääb viigi peale.

Lahenduse eest kaks punkti.

P. Karki ülesande nr. 12 lahendus.

1. d2—e3, h6—g5,
2. c3—d4, a5 : c3 : e5,
3. e3—f4, g5 : e3 : g1K,
4. c7—b8K, h4 : f2,
5. Kb8—h2K. Must on kinni.

Lisalahendus.

1. d2—e3, h6—g5,
2. g3—f4, h4—g3,
3. f4 : h6, g3—h2,
4. c7—b8K, h2—g1K,
5. Kb8—h2.

ÜHELGI NOOREL EI TOHI PUUDUDA NOORUSMAA HÄÄD RAAMATUD

NOORUSMAA JUTUKIRJASTIK.

Nr. 1	Ch. Dickens: Kilk koldel	Hind 100 s.
Nr. 2.	Jack London: Põlev laev	" 25 "
Nr. 3.	K. Hänninen: Jäämere kangelane .	" 100 "
Nr. 4.	J. Parijõgi: Laevapoi si päivil t . .	" 100 "
Nr. 5.	A. Conan Doyle: Kuidas brigader tappis rebase	" 25 "
Nr. 6.	A. Conan Doyle: Kuidas brigader päästis sõjaväe	" 25 "
Nr. 7.	A. Conan Doyle: Kuidas brigader vallutas Saragossa	" 25 "
Nr. 8.	A. Conan Doyle: Lugu üheksast preisi ratsaväelase st	" 25 "
Nr. 9.	A. Conan Doyle: Brigaderi viimne seiklus	" 25 "
Nr. 10.	Anna Brigader: Põialpoiss	" 50 "
Nr. 11.	Jack London: Pagan Otoo	" 25 "

NOORUSMAA ELULOOKIRJASTIK.

Nr. 1	M. Laarman: Tizian	Hind 25 s.
Nr. 2.	M. Laarman: Rembrandt	" 25 "
Nr. 3.	E. Martinson: Beethoven. , . . .	" 50 "

NOORUSMAA

ILMUB ÜKS KORD KUUS

Tellimishind aastas 2 kr. 50 s., pool-
aastas 1 kr. 25 s., üksiknumber 25 s.